

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ О.В. Стрельцова

«__» _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕННЯ

«БАКАЛАВР»

спеціальності 293 «Міжнародне право»

**на тему: СИЛОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПИТАННЯ ЛЕГІТИМНОСТІ В
СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ**

Виконавець: К.В. Лісніченко

Науковий керівник: к. і. н., доцент, О.Г. Широкова-Мурараш

Нормконтроль: М.В. Головатенко

КИЇВ – 2022

Зміст

Список скорочень.....	3
Вступ.....	
4	
Розділ 1. Захист прав людини: історико-теоретичні аспекти.....	
7	
1.1. Поняття та становлення інституту захисту прав людини.....	
7	
1.2. Механізм захисту прав людини у міжнародному праві.....	
15	
1.3. Поняття та види силового захисту.....	
23	
Розділ 2. Легітимність силового захисту прав людини.....	
31	
2.1. Підстави і межі застосування сили для захисту прав людини.....	
31	
2.2. Проблеми легітимності застосування сили і дотримання міжнародного гуманітарного права захисту прав людини.....	
38	
2.3. Роль ООН в здійсненні легітимного силового захисту прав людини.....	
44	
Розділ 3. Практика застосування легітимного силового захисту прав людини у сучасному міжнародному праві.....	
49	
3.1. Здійснення міжнародних гуманітарних інтервенцій.....	
49	
3.2. Незаконність проведення «спеціальної операції» Росфійською Федерацією на території України.....	59
Висновок.....	69

Перелік використаних джерел.....	72
---	-----------

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ГА ООН – Генеральна Асамблея ООН

ДНР – так звана «Донецька народна республіка»

ЕКОСОП – Економічна і соціальна рада ООН

ЛАД – Ліга арабських держав

ЛНР – так звана «Луганська народна республіка»

МГП – Міжнародне гуманітарне право

МКЧХ – Міжнародний комітет Червоного хреста

МОП – Міжнародна Організація Праці

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

ОАЄ – Організація Африканської Єдності

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ОПМ – операції з підтримання миру

ОРДЛО – окремі райони Донецької та Луганської областей

ПАРЄ – Парламентська Асамблея Ради Європи

РБ ООН – Рада Безпеки ООН

УВКБ ООН – Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців
ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

ВСТУП

Права і свободи людини становлять найвищу цінність як для держави, так і для міжнародної спільноти в цілому. Проте, на жаль, людству відомі випадки масових та грубих порушень прав людини. Серед останніх можна назвати геноцид в Руанді, війну в колишній Югославії, а тепер – й в Україні. Після кожної такої події постає питання про причини та можливості і способи запобігання, попередження трагедій, що сталися.

Сучасне міжнародне право пропонує декілька інструментів силового захисту прав людини – гуманітарну інтервенцію та міжнародні миротворчі операції, до яких неодноразово вдавалось міжнародне співтовариство. Наскільки легітимним може бути такий захист прав людини, яких правових умов слід дотримуватися, аби втручання і застосування сили мало на меті захист та відновлення порушених прав людини, є актуальним і дискусійним питанням. До того ж, часто-густо держави, прикриваючись гуманітарними цілями, здійснюють вторгнення на територію іншої держави, порушуючи її територіальну цілісність, як це відбувається зараз на території України. Проте, попри те, що питання силового захисту прав людини не є новим в

науці міжнародного права, особливої актуальності і гостроти воно набуло саме сьогодні, у світлі безпрецедентного з часів Другої світової війни міжнародного військового конфлікту. Розуміння можливості застосувати чи незастосувати силу для захисту прав людини, визначення ролі ООН як міжнародного арбітра і гаранта миру і безпеки у світі, підстави та види можливих легітимних операцій визначають безпеку людства в цілому та рівень захисту прав людини у світі найближчим майбутнім.

Серед дослідників міжнародно-правових аспектів цього питання можна назвати таких вчених, як М. Райзман (M. Reisman), М. Макдугал, (M. McDougal), Й.Л. Хольцгрефе (J.L. Holzgrefe), М.Фіннермор (M. Finnemore), Л.Н. Тарасова, Х. Валдок (H. Waldock), І. Орлова, Х. Кьолер (H. Köchler), А.В. Мойсеєнко, В.І. Мотиль, А. Рінікер (A. Riniker), В. Карташкін, Р. Ліліх (R. Lillich), О.О. Мережко М.І. Нелип та інші.

Метою даної бакалаврської роботи є визначення та розкриття поняття силового захисту прав людини, його легітимності та особливостей застосування в теорії та на практиці міжнародного права.

Досягнення мети дослідження, обумовило наступні завдання даної роботи:

- з'ясувати історію становлення та розвитку інституту захисту прав людини;
- розкрити правові аспекти механізму захисту прав людини;
- дослідити зміст основних понять та видів силового захисту прав людини;
- проаналізувати основні підстави і межі застосування сили для захисту прав людини;
- встановити та розкрити зміст легітимності силового захисту прав людини;
- визначити ООН в здійсненні легітимного силового захисту прав людини;
- дослідити сучасне розуміння поняття гуманітарної інтервенції;

– проаналізувати юридичні підстави для здійснення Російською Федерацією спеціальної операції на території України.

Об’єктом цього дослідження є наукові підходи до розуміння поняття "застосування сили для захисту прав людини" та міжнародні відносини, що виникають із приводу її застосування у міжнародному праві.

Предметом дослідження виступають міжнародно-правова доктрина та міжнародно-правові акти, що визначають правомірність та зміст застосування сили для захисту прав людини та регулюють її застосування в практиці сучасного міжнародного права.

Методологічною основою даної дипломної роботи є системний метод наукових досліджень, історичний, формально-юридичний, порівняльний та інші методи. У межах цього дослідження було застосовано також методи аналізу, індукції та дедукції.

Окремі наукові результати дослідження були апробовані та опубліковані у межах наступних науково-практичних конференцій: XXII Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених "Політ. Сучасні проблеми науки" 26 травня 2022 р.

Дипломна робота складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків та списку використаних джерел, який нараховує 121 позицію. Загальний обсяг роботи – 84 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ: ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

1.1. Поняття та становлення інституту захисту прав людини

Права людини – це ті права, які їй властиві тільки в силу того, що вона є людиною. Це встановлення необхідного мінімуму, який потрібний людині для гарантування людського – на протипагу "нелюдському" – існуванню, оскільки існує те, що ніколи не можна робити щодо людини, а також те, що навпаки потрібно робити для людини. Як перше, так і друге розкриває поняття прав людини [1].

Нині права людини і їх захист отримали архіважливе значення. Це не просто універсальна форма взаємодії та взаємозв'язку між індивідом та державою. Не держава в вигляді тієї чи іншої гілки влади і не політична партія чи інша групи осіб надає особі широкій спектр прав – права людини належать нам від народження незалежно від раси, кольору шкіри, статі, релігії, мови, політичних та інших поглядів. Варто підкреслити, що усі люди від народження є рівними і володіють природніми правами – правами

людини. Окрім того, що вони є природними правами, права людини закладають основи демократичного суспільства і державно-політичного ладу [2, с. 204-205]. Захист права людини є невіддільною частиною конституцій передових демократичних країн, за рівнем розвитку та захисту прав людини визначають ставлення держави до людини, а також рівень розвитку демократії та наявність правової держави в суспільстві.[3, с.67].

Права людини і їх закріплення у діючих міжнародно-правових договорах є результатом тривалого розвитку політико-правових та філософських вчень, поетапного формування основ і стандартів, які є нині невіддільною частиною демократичного суспільства.

Концепція прав людини запозичила декілька своїх постулатів з провідних релігій світу. Вони також відображені в роботах майже всіх філософських і правових шкіл. Так, з індуїзму було запозичено принципи священності життя, поваги та любові до нього, неспричинення шкоди іншій особі. В християнстві можна віднайти аналогічний принцип цінності і святості людського життя, що доповнюється й відповідальним ставленням один до одного, заборонаю позбавлення будь-якої людини життя. В цих релігійних вченнях увага приділяється милосердю, допомозі бідним, хворим і голодним. [4, с.126]. З буддизму концепція прав людини запозичила повагу та рівність всіх людей, що не залежить від їх соціального стану, терпимість до інших.

Приділяє увагу правам людини і конфуціанство. Ця релігія підкреслює, що суспільство не може існувати без принципів поведінки і моралі [4, с.126].

Пророк Мохамед – засновник ісламу – сповідував, що всі народи рівні між і наголошував про терпимість до різних релігій [4, с.126].

Стародавні стоїки сформулювали доктрину природних прав, римські юристи зосереджували увагу на природній рівності людей. Зародження прав людини в V-VI ст. до н. е. в давньогрецьких і стародавніх римських полісах, поява принципу громадянства стали великими кроками на шляху до прогресу і свободи [4, с.127].

В період Середньовіччя свобода була надзвичайно обмежена. Цей період характеризувався економічним примусом, ієрархією, безправністю більшості людей, насиллям. Разом з тим, саме в цей період виникають спроби обмежити права монархії. Протистояння монарха, баронів, лицарства, містян і вільних селян завершилась прийняттям Великої хартії вольностей 1215 р. Magna Charta Libertatum вважається першим правовим документом, що містить елементи правового захисту людини. Саме цей нормативноправовий документ містив положення, які сьогодні знайшли відображення у міжнародному праві [4, с.127].

В епоху Просвітництва спостерігається колосальний прогрес, адже в цей період права людини розглядалися не тільки як природній елемент, а як право. Англійський мислитель Дж. Локк, автор праці "Два трактати про правління" (1689 р.) вказує на невід'ємність прав людини. На його думку, головне завдання урядів держав – гарантувати і захищати природні права людини – життя, свободу і власність. Деякі сучасники Локка також висловлювали подібні думки. Так, французький філософ Ж. Ж. Руссо, підкреслював, що людина народжується вільною [5, с.16]. Інші філософи, зокрема, Ш. Монтеск'є, Вольтера і Д. Юма, дотримувалися думки про те, що необхідно позбавитися догм церкви і абсолютної влади [5, с.16].

"Біль про права", прийнятий Парламентом за часів правління Вільгельма Оранського 13 лютого 1689 р., обмежив владу короля. Так, без згоди законодавчого органу монарх не міг припиняти дію законів чи встановлювати винятки до законів про стягнення податків або формувати чи підтримувати існуюча армію у мирний час. Закон проголошує свободу парламентських дебатів та парламентських виборів, в яких могли брати участь тільки визначені верстви населення - аристократія та велика буржуазія.

В "Декларації прав людини і громадянина", яку було прийнято Конституційними зборами Французької революції 26 серпня 1789 р. в ст. 1 проголошувалася ідея рівності і свободи людей з народження. Держава

повинна утримуватися від будь-яких дій щодо прав індивіда і втручатися тільки для того, аби запобігти неправомірній поведінці інших. В документі також передбачаються майнові права, право протидіяти гнобленню, проголошується свобода думки, слова та вираження поглядів, право на законний арешт, презумпція невинуватості і захист від зворотної дії закону. В Декларації є розрізнення між правами людини і правами громадянина, деякі права стосуються тільки громадян як членів суспільства: право брати участь у прийнятті законів, гідність і рівний доступ до державних посад, право брати участь у визначенні розмірів податків. "Декларація прав людини і громадянина" вважається документом, що містить найуспішнішу концепцію прав людини й основоположних свобод [4, с.128].

"Декларація незалежності Сполучених Штатів", прийнята 4 липня 1776 р., проголошує рівність, невіддільність права на життя, право народу змінити або скасувати владу, незалежність судової влади, військове підпорядкування цивільної влади, право на суд присяжних [5, с.18].

Одним з перших напрямків співробітництва держав у сфері захисту прав людини була заборона рабства. Першою міжнародно-правовим документом з цього питання є Міжнародна Угода про боротьбу з торгівлею білими рабами 1904 р., основне спрямування якої було на незаконному переміщенні людей. Ще однією угодою в цій сфері була Конвенція про рабство 1926 р., спрямована на боротьбу із залишками рабства в Африці, а у 1815 р. на Віденському конгресі, що завершив перемогу над Наполеоном, прийняли Декларацію про заборону рабства [7, с.1].

Варто згадати також Гаазькі конвенції 1899 і 1907 рр., які мають значення для розвитку не тільки прав людини, а й міжнародного гуманітарного права. Ці документи є першими спробами кодифікації законів і звичаїв війни. Після Другої світової війни Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. і Додаткові протоколи 1977 р. створили разом з Гаазькими конвенціями основи сучасного МГП [6, с.63].

Система сучасного міжнародного права захисту прав людини виникла після Другої світової війни зі створенням Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) та прийняттям Статуту ООН, в якому проголошувалось, *inter alia*, заохочення та розвиток поваги до прав людини й її основним свободам [9].

Варто зазначити, що на момент створення Організації та підписання її Статуту питання захисту прав людини належали до компетенції держави і відносилися до питань національного права [10]. Разом з тим 1946 р. Економічна і соціальна рада ООН (ЕКОСОП) створила в якості свого дорадчого органу Комісію з прав людини, яка, у свою чергу, за запитом ЕКОСОП мала розробити Міжнародний біль про права людини.

Зміст міжнародно-правового захисту прав людини складається зі співробітництва держав, яке засноване на міжнародно-правових актах, різних за формою і юридичною силою, але у будь-якому випадку авторитетних в силу одностайного визнання важливості предмета регулювання і його пріоритету з-поміж інших проблем. Про це свідчить перманентний характер міждержавної взаємодії в рамках міжнародних організацій, використання контрольних механізмів і функціонування спеціальних інститутів. Спільна діяльність держав включає, по-перше, нормотворчість - розробку єдиних стандартів прав і свобод людини, по-друге, імплементацію даних стандартів в національні правові системи, по-третє, створення національних і міжнародних механізмів контролю за дотриманням встановлених стандартів і, по-четверте, забезпечення відновлення порушених прав з використанням національних і міжнародних засобів й інститутів [11, с.45].

Першочергово здійснювалась розробка та визначення загальних стандартів прав людини і її основних свобод, оскільки вони є важливими умовами стабільності і добробуту, що необхідні для мирних і дружніх відносин між державами (ст. 55 Статуту ООН). Першим доробком міжнародної спільноти стала Загальна декларація прав людини, яку було прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. Вона стала спробою узгодити широкий перелік прав людини в рамках одного

міжнародного документу. Визнаючи природний характер прав людини, Загальна декларація прав людини проголошує рівність всіх людей, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Таким чином, в Загальній декларації були закріплені основоположні принципи прав людини – принципи універсальності й недискримінації [12]. В даному міжнародно-правовому документі визначені й проголошені в громадянські і політичні, соціально-економічні й культурні права.

Незважаючи на те, що Декларація була прийнята у формі резолюції ГА, яка, згідно зі Статутом ООН (ст.ст. 10, 11) має рекомендаційний характер, її загальне визнання дозволяє кваліфікувати її положення як норми звичаєвого міжнародного права. Вона стала першим міжнародним стандартом у галузі прав людини, а окрім того, створила правову основу для майбутньої кодифікації і розвитку прав людини, що, у свою чергу, сприяло створенню механізму захисту прав людини.

Беручи до уваги і підкреслюючи необхідність розробки юридично обов'язкового міжнародного документу, спрямованого на захист прав людини, Генеральна Асамблея ООН доручила Комісії з прав людини та Економічній та Соціальній Раді розробити єдиний міжнародно-правовий документ, присвячений широкому спектру основних права і свобод людини. Взявши за основу Загальну декларацію прав людини, Комісія ООН з прав людини розробила в 1966 р. д Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [13] та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [14]. Обидва документи набрали чинності в 1976 р.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права закріпив такі права та свободи, як свобода пересування; рівність перед законом; право на неупереджений судовий розгляд та презумпцію невинуватості; свободу слова, совісті та віросповідання; свободу переконань та право на їх вираження; право на участь у мирних зборах, свободу зібрань, право на

участь у громадській діяльності та виборах. Пакт передбачає захист меншин. Він забороняє необгрунтоване зазіхання життя; тортури, жорстоке чи таке, що принижує гідність людини, поводження чи покарання; рабство та примусову працю; несанкціонований арешт або утримання під вартовою; пропаганду війни та розпалювання расової чи релігійної ненависті.

Права людини, на заохочення та підтримку яких направлений Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, можна поділити на три види: 1) право на справедливі та сприятливі умови праці; 2) право на соціальний захист, на гідні умови життя та найвищий рівень фізичного та розумового розвитку; 3) право на освіту та залучення до досягнень культури та наукового прогресу. Пакт забезпечує дотримання цих прав без будь-якої дискримінації.

Міжнародні пакти з прав людини разом з Загальною декларацією сформували основу для низки міжнародних договорів, що охоплюють широкий спектр правозахисної проблематики. Міжнародні стандарти розроблялися завдяки деталізації та конкретизації положень вищевказаних міжнародних договорів. Було прийнято декілька угод спрямованих на боротьбу з грубими та масовими порушеннями прав людини. Це – Міжнародна конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. [15]; Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. [16]; Міжнародна конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього 1973 р. [17]; Конвенція МОП про скасування примусової праці 1957 р. [18]; Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та з експлуатацією проституції третіми особами 1949 р. [19] та ін.

Особлива увага була приділена захисту прав окремих соціальних груп: Конвенція про політичні права жінок 1952 р. [20]; Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. [21]; Конвенція про громадянство заміжньої жінки 1957 р. [22]; Конвенція про статус біженців 1951 р. [23] та Протокол, що стосується статусу біженців 1967 р. [24];

Конвенція про статус апатридів 1954 р. [25]; Конвенція про скорочення безгромадянства 1961 р.[26] та інші.

Виокремимо й групу міжнародно-правових актів, спрямованих на захист особистості від зловживань посадових осіб і державної влади. До них належать Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поведження та покарань 1984 р. [27]; Конвенція ЮНЕСКО про ліквідацію дискримінації у галузі освіти 1960 р.[28]; Конвенція МОП про трудові відносини на державній службі 1978 р. [29], а також Кодекс поведінки посадових осіб щодо підтримання правопорядку 1979 р. [30]; та ін.

Основні права і свободи людини отримали своє відображення й в регіональних міжнародних угодах. Яскравими прикладами є Європейська конвенція з захисту прав людини й основних її свобод 1950 р. [31], Американська конвенція з прав людини 1969 р. [32]. Принцип поваги прав людини як один з основоположних принципів міжнародного права та ядро сучасного вивчення прав людини був сформульований і закріплений в Заключному акті Наради з безпеки і співробітництву в Європі 1975 р. [33].

Таким чином, інститут захисту права людини зазнав кристалізації і виявився складним, гібридним поєднанням норм національного та міжнародного права. Він визначає та об'єднує систему прав, свобод і обов'язків людей по відношенню один до одного, а також держав щодо захисту цих прав, а також всю міжнародну спільноту для гарантування і захисту прав і свобод в кожній державі, втручатися у ситуації, коли порушуються права людини, в певній державі. В силу свого надзвичайного значення права людини стали частиною конституцій держав, що зміцнює механізм гарантій і захисту прав людини і накладання санкцій у випадку їх порушення.

В результаті нормотворчості ООН та регіональних організацій було розроблено й прийнято значну кількість міжнародно-правових актів універсального та регіонального характеру, які мають як рекомендаційний,

так й обов'язковий характер, спрямовані на захист прав людини в цілому або окремих категорій людей.

1.2. Механізм захисту прав людини у міжнародному праві

Діяльність міжнародних організацій та міжнародного співтовариства в цілому в багатьох питаннях спрямована на захист прав і свобод людини. Це є пріоритетом їх діяльності, міжнародної політики та міжнародного права.

В ХХ ст. було створено універсальну, розгалужену і складну систему захисту прав людини. До неї входять такі органи та механізми:

- Генеральна Асамблея ООН, Рада ООН з прав людини та її допоміжні органи і механізми;
- Рада Безпеки ООН і низка її спеціалізованих механізмів;
- Економічна і соціальна рада ООН (ЕКОСОП), Комісія зі становища жінок і Постійний форум ООН з питань корінних народів, які функціонують в рамках ЕКОСОП;
- Міжнародний Суд ООН;

- Секретаріат ООН і його окремі підрозділи;
- договірні (конвенційні) органи з прав людини;
- деякі спеціалізовані установи ООН (Міжнародна організація праці. Організація ООН з питань освіти, науки і культури);
- тимчасові і спеціальні механізми захисту прав людини, створені органами ООН.

До того ж, окрім універсальних, активно діють регіональні механізми захисту прав людини. Так, авторитетними органами з питань захисту прав людини є Рада Європи та Європейський суд з прав людини, Міжамериканська комісія з прав людини тощо. Тому паралельно з актами внутрішнього права та універсальними міжнародно-правовими договорами з захисту прав людини, існує великий масив регіональних міжнародних договорів, ефективно працюють регіональні міжнародні суди у галузі захисту прав людини.

Термін “механізм міжнародного захисту прав людини” можна визначити, як систему міжнародних органів і організацій, а також неурядових організацій, що діють з метою виконання міжнародних стандартів прав і свобод людини чи їх відновлення у випадку порушення. Як правило, такі міжнародні органи створюються за взаємною згодою кількох держав, на підставі міжнародної угоди і діють у її межах. Цей міжнародний договір визначає їхні повноваження і спеціальні правила процедури [5, с.94].

Міжнародні організації, що присвячують свою діяльність захисту прав людини, умовно поділяють на три види:

- 1) постійні органи, що є частиною апарату ООН –

У системі ООН створено вісім органів з прав людини, до складу яких входять незалежні експерти, які здійснюють моніторинг та контролюють виконання та дотриманням вимог міжнародно-правових конвенцій чи пактів. Цими Комітетами є: Комітет ООН з прав людини; Комітет ООН з економічних, соціальних та культурних прав, Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації, Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок,

Комітет ООН проти катувань, Комітет ООН з прав дитини, Комітет ООН з прав трудящих мігрантів, Комітет ООН з прав інвалідів. Правову основу діяльності вказаних вище комітетів створюють відповідні конвенції та пакти, а також факультативні протоколи, які запроваджують додаткові механізми моніторингу та контролю [34].

В рамках системи ООН створено механізм взаємодії та контролю комітетів з іншими органами ООН. Він полягає у наданні комітетами керівним органам ООН звітів про свою діяльність. Кожен з восьми комітетів зобов'язаний готувати такі звіти, проте існують певні відмінності у періодичності їх подання для різних комітетів, а також у порядку їх представлення [5].

В рамках ООН 1947 р. розпочала роботу Комісія ООН з прав людини [35]. Її єдиним завданням була розробка Загальної декларації прав людини. Міжнародно-правова нормотворчість залишалась основною компетенцією Комісії протягом тривалого періоду часу. У 1967 р. ЕКОСОП прийняла резолюцію № 1235 [36], відповідно до якої Комісія отримала повноваження розглядати питання, пов'язані з порушеннями прав людини в будь-якій частині світу (Процедура 1235). Але на практиці Комісія ООН з прав людини виявилась нездатною вирішити покладені на неї задачі і не мала достатньої політичної волі для подолання серйозних порушень прав людини, що, у свою чергу, викликало критику її діяльності та врешті-решт реорганізацію. У 2006 р. резолюцією 60/251 Генеральної Асамблеї ООН було створено новий орган – Раду з прав людини ООН [37]. Її повноваження включають в себе проведення моніторингу та здійснення контроль за виконанням державами її зобов'язань у галузі прав людини. Комісія є основною платформою для обговорення і співпраця з прав людини. Вона здійснює узагальнення, досліджує, готує рекомендації та проекти міжнародно-правових актів у сфері захисту прав людини, заслуховує доповіді спеціально створених нею допоміжних органів [37].

Рада з прав людини запроваджує спеціальні механізми розгляду конкретних ситуацій в країні – "спеціальні процедури". Де факто цей термін означає спеціального доповідача, представника, незалежного експерта чи робочу групу, що вивчає, спостерігає, консультує й інформує міжнародну спільноту про ситуацію у сфері прав людини в окремих країнах або на окремих територіях. Вони також можуть повідомляти про масові порушення прав людини. Всі спеціальні процедури надають Раді з прав людини звіти про результати своєї діяльності та рекомендації [38, с.27].

Не менш важливою є діяльність Центру прав людини й Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців, що надає допомогу і супроводжує біженців, вимушено переміщених осіб та осіб без громадянства, координує дії держав, спрямовані на захист людей, змушених залишати свої домівки у зв'язку зі збройним конфліктом або переслідування (чи побоюваннями у такому переслідуванні). Організація надає таким особам життєво необхідну допомогу: житло, продукти харчування, воду, а також захищає їхні основоположні права. УВКБ ООН допомагає їм знайти безпечне місце для життя [39].

2) органи, створені згідно з міжнародними угодами, укладеними під егідою ООН. У рамках ООН було прийнято багато міжнародних договорів про захист прав людини, що розширюють і доповнюють положення Загальної декларації прав людини, щодо категорій і прав таких осіб. Для здійснення та реалізації цих положень було створено декілька міжнародних органів. Один з них – Комітет ООН з прав людини. Він займається наглядом і контролем за виконанням Міжнародного пакту про громадянські і політичні права в країнах-учасницях пакту. Не менш важливим є Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, що діє в рамках ЕКОСОП, що приймає і розглядає доповіді держав, виносить рекомендації і взаємодіє зі спеціалізованими установами ООН. Варто відмітити і Комітет проти катувань, який складається з 10 експертів. Відповідно до ст. 17 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують

гідність, видів поведження і покарання такі експерти повинні мати високі моральні якості й володіти визнаною компетентністю в галузі прав людини". Ці експерти уповноважені розглядати періодичні доповіді держав-членів "про вжиті ними заходи щодо здійснення їх зобов'язань за Конвенцією" [40].

3) спеціалізовані установи ООН. Це самостійні міжнародні організації, створені на основі міжнародних договорів, що мають широку міжнародну відповідальність у економічній, соціальній, культури, освіти, охорони здоров'я й інших подібних сфер і пов'язані з ООН за допомогою ЕКОСОП спеціальними міжнародними угодами [41, с.236]. Сьогодні існує 16 таких організацій. Деякі спеціалізовані установи опосередковано займаються захистом прав людини крізь призму своєї основної діяльності. Прикладами можуть бути Міжнародна Організація Праці (далі – МОП) і Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (далі – ЮНЕСКО). Наприклад, у 1978 р. рішенням Виконавчого ради ЮНЕСКО була створена спеціальна процедура для розгляду повідомлень приватних осіб про можливі порушення прав людини, захист яких відноситься до компетенції ЮНЕСКО (освіта, наука, культура і інформація). Повідомлення можуть стосуватися як порушень прав конкретного індивіда, так і масових, систематичних і грубих порушень прав людини. Повідомлення конфіденційно розглядаються Комітетом по конвенціях і рекомендаціях Виконавчого комітету, потім публічно обговорюються в самому Виконавчому комітеті і на засіданні Генеральної конференції. Таким чином, в ЮНЕСКО не існує спеціального договірної органу з прав людини, тому застосування процедури контролю здійснюється на підставі членства держави в ЮНЕСКО, а також договорів, прийнятих в рамках ЮНЕСКО.

МОП внесла помітний вклад у формування міжнародно-правових основ забезпечення дотримання прав людини в сфері праці, а також захисту прав корінних народів. МОП здійснює контроль над дотриманням державами зобов'язань, прийнятих відповідно до Статуту МОП, а також конвенціями і рекомендаціями через процедуру доповідей. Кожна держава-член МОП на

регулярній основі звітує про ратифікованим і не ратифікованим їм конвенцій, а також за рекомендаціями МОП [42, с.147].

Нині створено досить дієвий і розгалужений механізм захисту прав людини на регіональному рівні.

Міжамериканська система захисту прав людини діє в межах Організації Американських Держав. Нормативною основою функціонування цієї системи виступають одразу три міжнародних документа: Статут Організації Американських Держав 1948 р., Американська декларація прав і обов'язків людини 1948 р. і Міжамериканська конвенція з прав людини 1969 р. В інституційному механізмі важливішою структурою є не суд, а Міжамериканська комісія з прав людини, діяльність якої ґрунтується не на вирішенні справи по суті та визнанні держави винною в порушенні прав людини, а сприянні дружньому врегулюванню конфлікту та налагодженню порозуміння між заявниками та державами-відповідачами, яке має базуватись в тому числі на відшкодуванні завданих збитків та максимальному поновленні порушених прав. Як було зазначено у звіті "Вплив процедури дружнього врегулювання", підготовленому та опублікованому у 2014 році Комісією, "процедура дружнього врегулювання розвивалася впродовж трьох десятиріч поступової реалізації, щоб в кінцевому рахунку створити гнучкий дієвий механізм захисту прав людини"[43].

Африканська система захисту прав людини представлена Африканською комісією прав людини і народів, що є органом Організації Африканської Єдності (далі – ОАЄ). Правовим двигуном цього регіону є Африканська хартія прав людини і народів 1981 р. Комісія є дієвим квазі-судовим органом, основною метою якого є просування і захист прав людини в Африці. Основними повноваженнями цього органу – сприяти розвитку прав людини і народів; забезпечувати захист прав людини і народів. Комісія розглядає індивідуальні і колективні скарги, доповіді держав про законодавчі зміни у галузі прав людини. Вона може ініціювати справу в Африканському

суді з прав людини і народів, надає тлумачення всіх положень Хартії на прохання будь - якої Сторони, будь-якої організації ОАЄ або африканської організації, визнаної ОАЄ [44].

У червні 1998 р. було створено ще один незалежний регіональний суд – Африканський суд з прав людини і народів. До його складу входить 11 суддів, має повноваження з надання консультацій держав, а також володіє к юрисдикцією у спорах між державами-учасниками у зв'язку з порушенням прав людини, що закріплені в Африканській хартії прав людини і народів. На жаль, даний регіональний судовий орган з прав людини не став ефективним.

Фахівцями називаються кілька причин, в силу яких Африканська комісія, а не Африканський суд з прав людини і народів отримала фактично право на здійснення контролю за дотриманням африканськими державами прав людини. Існує аргумент кілька ідеалістичного спрямування, згідно з яким традиційним способом вирішення розбіжностей в Африці вважається посередництво між сторонами, але не шляхом протистояння в суді, при якому одна зі сторін виграє справу. Існує також інша думка, згідно з якою держави - члени ОАЄ особливо цінують свій нещодавно отриманий національний суверенітет і не бажають обмежувати його діями будь-якого судового органу, утвореного на основі міжнародної угоди. Арабська хартія прав людини була затверджена Радою ЛАД 1994 р., але цей документ не створює будь-яких певних зобов'язань для держав-членів [45].

Європейську систему можна назвати найпотужнішою і найбільш ефективною серед регіональних систем захисту прав людини. Вона діє в рамках Ради Європи, її правовий фундамент представлений низкою договорів, ядром яких є Європейська конвенція захисту прав людини й основних свобод 1950 р. [46]. До того ж, у рамках Ради Європи прийнято Європейську соціальну хартію 1996 р. [47], Рамкову конвенцію про захист національних меншин 1995 р. [48], Європейську конвенцію про здійснення прав дітей 1996 р. [49], Європейську конвенцію про запобігання катуванням

чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р [50].

Надзвичайно важливою перевагою є те, що рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковими для виконання для держав, що приєдналися до Конвенції з захисту прав і свобод. Таким чином, рішення Суду формують, розширюють й удосконалюють не тільки стандарти прав людини, і навіть мають вплив на відповідну законодавчу практику держав.

Крім суду, в рамках Ради Європи діють Європейський комітет з прав меншин, Комітет незалежних експертів по соціальних і економічних правах, Європейський комітет запобігання катуванням.

Нині істотного значення набула й діяльність міжнародних неурядових організацій у захисті прав людини. Серед найбільш визначних й впливових організацій можна назвати Міжнародний Гельсінський Комітет [51], Міжнародну Амністію [52], Лікарів за мир [53] та ін. Вони здійснюють моніторинг стану прав людини в окремих державах; слідкують за змінами й оновленням законодавства про права людини в окремих державах; надають доповіді про стан захисту прав людини; оприлюднюють такі доповіді; беруть участь у підготовці і розробці міжнародних договорів із прав людини.

Підсумовуючи, слід підкреслити, що відносно ефективний механізм захисту прав людини включає систему універсальних та регіональних міжнародних організацій, переважна більшість яких фокусується на моніторингу і нагляді за станом прав людини в державах. Вони заслуховують періодичні доповіді держав та здійснюють перевірки на місцях. Скарги чи петиції про порушення прав людини, які надходять у такі організації, використовують для формування загального уявлення про ситуацію, яка склалася в сфері захисту прав людини у відповідній державі. Розглядом індивідуальних чи колективних скарг про порушення прав людини займаються регіональні судові установи, що діють в рамках регіональних міжнародних організацій. Найефективнішою структурою у цьому питанні є

Європейський суд з прав людини, оскільки його рішення є обов'язковими для держав-членів Ради Європи.

1.3. Поняття та види силового захисту прав людини

Відповідальність за захист прав людини покладається в першу і переважну чергу на самі держави. Проте у багатьох випадках державні органи і посадовці, а також загальний політичний курс, прийнятий в певній державі, порушують основні права людини. Окрім цього, спостерігається тенденція, коли деякі держави ратифікують важливі міжнародно-правові документи з захисту прав людини і вдаються до застережень, тлумачення чи заяв, аби ухилитися від виконання зобов'язань. Так, наприклад, Саудівська

Аравія при ратифікації Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок зробила застереження, що цей міжнародно-правовий документ не застосовується у випадках, коли він суперечить законам шаріату, що де факто дозволяє цій державі порушувати основні права жінок [54]. Такого роду тенденції і порушення мають руйнівний ефект, призводять до геноциду, воєнних злочинів і злочинів проти людства. Для того щоб захистити права людини, зменшити негативні наслідки їх порушення і гарантувати подальше дотримання прав і свобод міжнародною спільнотою було розроблено декілька дієвих інструментів, які в переважній більшості передбачають втручання іншої держави, групи держав або міжнародної організації.

Так, наприклад, ст. 2(4) Статуту ООН зобов'язує держави утриматись від застосування сили чи погрози такого застосування щодо територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави чи будь-яким іншим чином, несумісним з цілями ООН. Формулювання цієї статті надає простір для дискусій щодо військового втручання з метою захисту прав людини як однієї з цілей діяльності ООН.

Необхідність захистити права людини і зберегти мир призводить до гуманітарної інтервенції. Розрізняють два види гуманітарної інтервенції, яка передбачає залучення військової сили: за участю однієї держави і колективні інтервенції групою держав. У зв'язку з тим, що не багато держав мають можливість і військову потужність здійснювати інтервенцію самостійно, більшість таких операцій мають колективний характер. Деякі фахівці-міжнародники стверджують, що тільки багатостороння інтервенція є прийнятною нині [55], оскільки Статут ООН забороняє будь-яке одностороннє застосування сили, а додаткові джерела підтверджують, що поняття "територіальної цілісності" і "політичної незалежності" були включені не для того, аби абсолютно заборонити використання сили, а радше для посилення захисту держав від акту агресії. Формулювання фрази " будь-яким іншим чином, несумісним з цілями ООН" має на меті створення передумов для винятків з правила, але разом з тим заборона лишається

обґрунтованою. Тому використання сили відповідно до норм міжнародного права забороняється, окрім двох випадків: самооборона відповідно до ст. 51 і примусові заходи Ради Безпеки ООН відповідно до Глави 7 Статуту. Таким чином, окрім випадків самозахисту, застосування сили може відбуватися лише за санкціонування Радою Безпеки ООН.

Концепцію "гуманітарної інтервенції" вперше озвучив Генеральний секретар ООН Кофі Аннан у 1999 р., під час свого виступу на засіданні Генеральної Асамблеї ООН [56]. Її було визначено, як військове втручання однієї держави або групи держав у внутрішні справи іншої держави з метою усунення масових грубих порушень прав людини в цій країні, якщо інша держава не бажає чи неспроможна самотійно захистити права людини в межах власної території [57]. Це визначення виключає невійськові форми втручання, такі як гуманітарна допомога та міжнародні санкції.

Гуманітарна інтервенція визначається також як загроза використання сили або її використання поза межами власних кордонів державою (або групою держав), що має на меті припинення масових та жахливих порушень основних прав людини стосовно осіб, що не є громадянами цієї держави, без дозволу держави, на чий території застосовується сила [58, с.1].

Гуманітарна інтервенція передбачає застосування військової сили проти іноземної держави або будь-яких сил на її території для запобігання гуманітарної катастрофи або геноциду місцевого населення.

Під поняття гуманітарної інтервенції не потрапляють такі дії:

– миротворчі операції, що проводяться ООН за згодою держави, на території якої вони здійснюються;

– акції з використанням збройної сили на прохання законного уряду (включаючи акції, передбачені угодами). Проте існують ситуації, за яких нелегко встановити, що є законним урядом або дійсною згодою.

– військові операції, які здійснює держава з метою порятунку своїх громадян за кордоном від неминучої загрози їх життю або здоров'ю;

– акції примусового характеру, не включають використання збройної сили [59].

Порушення прав людини мають супроводжуватися безапеляційними фактами інтенсивності і масштабності, тобто мати масовий, грубий, систематичний характер, що призводить до страждань населення. До грубих порушень відносять ті порушення, що являють собою пряме, відкрите порушення цінностей, які захищає відповідна норма, до таких прав, безумовно, відносять ті, які мають основоположне значення для існування людини. Проте, порушення відповідних прав окремої особи не може слугувати підставою для здійснення гуманітарної інтервенції, адже це порушує умову масштабності, такі порушення повинні задовольняти кількісну ознаку – повинні мати масовий характер. Систематичність порушень прав людини означає повторюваність або тривалість протягом певного часу відповідних дій [59].

Виникає багато спорів щодо часових рамок і обсягу, протягом якого можуть тривати такі інтервенції. Більш того, існують різні погляди щодо ефективності використання військової сили для захисту прав людини, що по своїй суті означає спір щодо того, які основоположні цінності мають бути більш захищеними – суверенітет чи права людини.

Частина юристів-міжнародників вважає, що необхідно, у першу чергу, керуватися принципами суверенітету і невтручання у внутрішні справи держав. Вони вказують, що принципи суверенітету держав, заборони застосування сили і невтручання у внутрішні справи держави закріплені в Статуті ООН, що є основним джерелом і регулятором міжнародного правопорядку [60].

Відновлення прав людини в рамках миротворчих операцій – це другий тип силового захисту прав людини. Досить часто внаслідок конфлікту в суспільстві панує насилля і недовіра. Урядові інституції і судові органи, до повноважень яких належить дотримання прав людини, часто-густо послаблені і неефективні внаслідок конфлікту або ж причетні до нього. Тому

загальне покращення ситуації з дотриманням прав людини має першочергове значення для суспільства, зруйнованого війною. Непростим лишається питання того, як вилікувати психологічні шрами, спричинені звірствами війни, а примирення суспільства не може відбутися, якщо правду про минулі злочини не розкрито і немає належного захисту прав людини. Для дотримання політичної стабільності, необхідно ефективно імплементувати права людини. Потрібно також вирішувати питання недовіри та зради, відновлювати верховенство права. За таких умов міжнародна спільнота часто відіграє допоміжну роль у наданні щонайменш неявних гарантій, що колишні опоненти не порушать умов миру [61].

ООН вперше вдалася до міжнародних миротворчих операцій як інструменту для вирішення конфлікту у 1945 р. Відтоді спостерігаються значні зміни щодо завдань, правил проведення і мандату таких операцій та до врегулювання конфліктів у цілому [62].

Практика свідчить, що основна частина завдань міжнародних мирних операцій покладається на військові підрозділи. Так, наприклад миротворчі сили ООН розгортали масштабні операції в країнах Африки (Кот-д'Івуар, ЦАР, Демократична Республіка Конго, Сьєрра-Леоне, Судан), в Сирії, на Гаїті тощо. Часто-густо до складу міжнародних мирних операцій включають цивільних спеціалістів, підрозділи та окремі цивільні структури (наприклад, будівельні організації). Обсяг повноважень, функції та завдання міжнародних миротворчих операцій залежать від багатьох факторів, у тому числі й міжнародно-політичних [63].

Окрім силового захисту прав людини, досить часто застосовуються інструменти, які сприяють примиренню та відновленню стандартів прав людини. Їх здебільшого застосовують після військових дій.

Оскільки права людини є універсальними, ідеї щодо того, які основні потреби потрібно гарантувати відрізняються відповідно до культурних, політичних, економічних або релігійних особливостей. Тому відповідно політики захисту прав людини повинні бути адаптовані до культури для

уникнення недовіри і уявлення про втручання у внутрішні справи. Для просування стандартів прав людини можуть застосовуватися різні прийоми: суспільство може або запропонувати нові соціальні норми або відновити старі моральні стандарти.

Можуть бути розроблені програми, спрямовані на подолання минулої несправедливості та на попередження порушення прав людини у майбутньому. Права людини не повинні стати ще одним фактом розділення, але повинні бути невідд'ємною складовою діяльності з відновлення й будівництва миру. Демократизація впливає на відновлення політичних і соціальних прав. Урядовці і члени збройних сил і правоохоронних органів мають бути підготовлені для дотримання основних прав людини.

Для розвитку і захисту прав людини використовують різні методи. Під час збройного конфлікту можуть створюватись безпечні зони для захисту біженців і жертв війни. Коли збройний конфлікт заспокоюється, важливими стають миротворчі стратегії задля розділення сторін конфлікту і попередження можливого насилля в майбутньому. Ці заходи дозволяють зберегти життя людей.

Обмеження насилля важливо для гарантування життя виживання груп і створення необхідних умов для відновлення мира.

Вивчення прав людини має стати частиною загальної громадської освіти. Необхідно надати технічну та фінансову допомогу для розширення знань про права людини. Працівники правоохоронних органів мають знати основи забезпечення дотримання стандартів прав людини. Необхідно посилити науково-дослідні інститути та університети для підготовки юристів та суддів. Щоб підтримувати стандарти прав людини в довгостроковій перспективі, їхні цінності повинні пронизувати всі рівні суспільства.

Потрібно організувати діалоги, які об'єднують людей різних етнічних груп, для того, щоб подолати недовіру, страх і горе в суспільстві. Іноземні спеціалісти можуть надавати правотворчу допомогу і забезпечувати керівництво у розробці законодавства у галузі прав і свобод людини, зокрема

щодо свободи слова і свободи преси, законодавства з захисту прав меншин і з питань гендерної рівності, гарантій основних політичних і економічних прав.

Міжнародні свідчення, спостерігачі і репортери можуть мати вплив, оприлюднивши інформацію про порушення прав людини, а також для попередження порушень прав в майбутньому.

Після політичних змін часто створюють комісії зі встановлення істини, які є "органами, створеними для розслідування випадків порушення прав людини в конкретній державі, включаючи грубі порушення військовими і урядовими органами" [64]. Це тимчасові органи, створені для розслідування випадків порушень у минулому. Зазвичай вони не мають повноважень судових установ, оскільки вони, як правило, не вказують імена осіб, винних у порушенні прав людини, а радше виокремлюють випадки інституційної неефективності, що спричинили злочини. Комісії з примирення представляють звіт для попередження злочинів у майбутньому і надання відшкодування жертвам.

Міжнародні воєнні трибунали створюються для притягнення до відповідальності осіб, винних у грубих порушеннях прав людини. Міжнародна спільнота неохоче йде на такий крок. Як доводить досвід воєнних трибуналів для Руанди і Югославії, такі міжнародні установи мають свої недоліки. Вони не завжди можуть притягнути до відповідальності винних осіб - представників вищого керівництва.

Різноманітні демократичні заходи можуть допомогти відновити політичні та соціальні права. Для стійкості та довгострокового дотримання стандартів прав людини необхідно створити потужні місцеві механізми забезпечення виконання. Необхідно відновити незалежну судову владу, яка забезпечує неупереджений розгляд справ та захищає людей від політичних переслідувань. Спостерігачі за виборами, які допомагають гарантувати чесний перебіг голосування і підрахунку голосів, можуть допомогти забезпечити стабільні та мирні вибори. А різноманітні соціальні структурні зміни, включаючи перерозподіл ресурсів, посилення політичної участі та

зміцнення громадянського суспільства, можуть допомогти забезпечити задоволення основних потреб людей.

Гуманітарна допомога та допомога розвитку спрямовані на послаблення впливу насильницького конфлікту на цивільне населення. Під час конфлікту головною метою є запобігання людським жертвам і забезпечення доступу до основних потреб. Ці основи включають воду, санітарні засоби, їжу, житло та медичне обслуговування. Після завершення конфлікту допомога розвитку допомагає просувати програми реконструкції, які відновлюють інфраструктуру, установи та економіку. Ця допомога допомагає країнам розвиватися мирно, а не повертатися до конфлікту.

Таким чином, закріплення прав людини в міжнародно-правових документах та актах національного права є результатом довготривалого історичного впливу, розвитку політико-правової і філософської доктрини, формування стандартів, що стали невіддільною частиною сучасних демократій. Дотримання прав людини є однією з фундаментальних цілей діяльності ООН. Проте їх грубе, масштабне порушення може стати підставою силового захисту прав людини, ситуації, коли одна держава або група держав вдаються до воєнних дій для відновлення порушених прав людини, гарантування миру і безпеки. Серед форм силового захисту та відновлення порушених прав людини можна виділити дві основні – міжнародні силові (миротворчі) операції, санкціоновані РБ ООН та гуманітарні інтервенції, які здійснюються іншою державою або групою держав. Остання є досить дискусійною формою захисту прав людини як в теоретичному аспекті, так і на практиці її застосування.

РОЗДІЛ 2. ЛЕГІТИМНІСТЬ СИЛОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

2.1. Підстави і межі застосування сили для захисту прав людини

Питання застосування сили для захисту прав людини в міжнародному праві було і лишається одним з найбільш актуальних і суперечливих. Організація Об'єднаних Націй створена і діє з метою захисту прав людини, підтримання миру і безпеки, мінімізації застосування сили у відносинах між

державами. Разом з тим, з моменту створення цієї організації і до сьогодні світ спостерігає застосування сили різними державами щодо інших держав для вирішення різних задач, а останні місяці від агресії РФ страждає Україна. Застосування сили через миротворчість під егідою ООН чи у вигляді гуманітарної інтервенції нині набуває надзвичайно важливого значення. Найгостріше питання, що лишається відкритим, – визначення меж правомірності застосування сили відповідно до норм сучасного міжнародного права.

Статут ООН (п.4 ст.2) містить загальну заборону застосування сили, що стала основним принципом міжнародного права, який пізніше було підтверджено в Декларації принципів міжнародного права [65], а також в Гельсінському Заключному акті [33]. Це норма *jus cogens*, тобто імперативна норма міжнародного права. Міжнародна спільнота визнає її обов'язковою, її порушення є недопустимим і цю норму можна змінити тільки нормою, що має той самий характер [66, с.81].

Незважаючи на заборону війни і закріплення принципу заборони застосування сили і погрози її застосування, сьогодні можливо правомірне застосування сили в міжнародних відносинах, але за визначених умов.

Часто-густо інститутом, що "легалізує" дії держави в інтересах захисту прав людини, є дипломатичний захист. Він означає процедуру, в ході якої держава захищає права своїх громадян у випадку якщо інша держава порушує їх, і за умови, що громадяни не змогли досягти відновлення своїх прав, використавши всі місцеві засоби юридичного захисту [67, с.393]. Дипломатичний захист здійснюється органами зовнішніх зносин мирним шляхом і, як правило, не передбачає застосування військової сили. Застосовувати силу можна, якщо загроза для громадян виникає з боку іноземної держави і органів її державної влади; якщо існує загроза з боку приватних осіб (наприклад, терористів), а іноземна держава не дає згоду на застосування сили), або ж обставини змушують діяти негайно, не дочекавшись згоди. Серед яскравих прикладів - операція "Орлиний кіготь"

1980 р., коли США намагалися звільнити своїх співвітчизників з посольства в Тегерані, яке було захоплено радикалами, які вимагали видачу шаха Мохаммеда Реза Пехлеві [68]. Масові заворушення і повстання можуть стати чинником, що загострює ситуацію. Так, наприклад, збройні сили Німеччини застосували силу в військовій операції "Бабка" (Operation Libelle) в Тирані, у ході якої було евакуйовано 98 громадян. Застосування сили було спровоковано масовими заворушеннями в Албанії [69].

В науці міжнародного права немає однозначного ставлення до правомірності "військового" дипломатичного захисту. Держава може використати силу для захисту своїх громадян, коли немає реальної можливості іншим чином зупинити грубе порушення прав людини. Разом з тим, держава може зловживати і використовувати дипломатичний захист як привід для вторгнення до іншої держави [68]. Так, РФ неодноразово спекулювала і прикривалась захистом своїх "російськомовних" громадян для інтервенцій.

Прихильники застосування державою військової сили з метою захисту її громадян на території іншої держави водночас вважають це крайнім способом, і виділяють низку критеріїв правомірності таких дій. Так, зокрема, можна виділити такі: 1) безпосередня загроза заподіяння шкоди громадянам; 2) відмова або нездатність територіального суверена захистити їх права; 3) силові заходи спрямовані саме на захист громадян від загрози [70].

Дещо ширший перелік умов представлений російською юристкою-міжнародницею Тарасовою. На наш погляд, він більше відповідає сучасним реаліям і включає наступне: 1) наявність реальної загрози життю своїх громадян або систематичного і грубого порушення їхніх основоположних прав і свобод; 2) відсутність або вичерпність інших, мирних способів вирішення конфлікту; 3) гуманітарна мета збройної операції - єдиний чи основний мотив застосування сили; 4) пропорційність і адекватність цілей безпосереднього захисту від реальних загроз; 5) обмеженість за часом і засобами, що застосовуються [71].

Відповідно до ст. 39 Статуту ООН Рада Безпеки ООН, як орган, що відповідає за підтримку міжнародного миру і безпеки, визначає загрозу миру як "будь-які порушення миру чи акт агресії", Рада Безпеки ООН може вживати заходів військового і невійськового характеру для гарантування чи відновлення миру (ст.41-42 Статуту ООН).

В Резолюції Генеральної Асамблеї ООН "Визначення агресії" від 14 грудня 1974 р. [72] міститься визначення агресії. Незважаючи на рекомендаційний характер, даний документ став кодифікацією міжнародного звичаю і має важливе значення для розуміння і тлумачення поняття "агресія". Так, актом агресії є застосування збройної сили державою першою. До того ж, низка певних дій може вважатися агресією. Це, наприклад, вторгнення чи напад збройних сил держави на територію іншої держави чи будь-яка воєнна окупація чи анексія території іншої держави з застосуванням сили чи без неї; бомбардування території іншої держави; блокада портів чи берегів іншої держави; напад збройних сил держави на сухопутні, морські чи повітряні сили або морські та повітряні бойовики або державу, що не має доступу; Застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави за згодою з приймаючою державою, в порушення умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на такій території по припиненню дії угоди; дія держави, що дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави; засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що носять настільки серйозний характер, що це рівносильне перерахованим вище актам, або його значну участь в них. Вищенаведений перелік актів не є вичерпним, і Рада Безпеки може визначити, що інші акти являють собою агресію згідно з положеннями Статуту.

Доленосним стало закріплення поняття "агресії" у статті 8 bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Так, зокрема, у пункті 2 цієї статті висвітлено зміст поняття "акту агресії" та наведено перелік діянь, які кваліфікуються як акт агресії. Потрібно зазначити, що визначення "акту агресії" у пункті 2 статті 8 bis є аналогічним з визначенням, що передбачено в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН [73].

Правомірною відповіддю на акт агресії є самооборона. Ст. 51 Статуту ООН визнає право держави на індивідуальну чи колективну самооборону, якщо буде здійснено збройний напад. Разом з тим держава, що обороняється, має негайно повідомити Раді Безпеки ООН, а остання, у свою чергу, має вжити заходів для підтримання міжнародного миру.

В доктрині самооборону визначають – "як право держави на примусове забезпечення своєї територіальної недоторканості і політичної незалежності від насильницького акту в формі збройного нападу, здійснюване з дотриманням норм міжнародного права" [74, с.12]. Право на самооборону – це звичаєва міжнародно-правова норма, яку було прописано в статтях про відповідальність, розроблених Комісією міжнародного права [73].

В Резолюції 56/83, яку прийняла Генеральна Асамблея ООН 2001 р. "Відповідальність держав за міжнародно-протиправне діяння" в ст. 21 самооборона зазначається як обставина, що виключає протиправність застосування сили. Законність самооборони означає відповідність критеріям, визначеним у ст. 51: має відбутися збройний напад, і держава має надати відповідні докази того; заходи, вчинені нею, повинні бути пропорційні, необхідні тільки для відбиття нападу; держава має повідомити Раду Безпеки ООН, заходи самооборони не повинні зачіпати повноваження РБ. Наявність агресії – перша і найвагоміша вимога правомірності самооборони [75, с.50].

Важливо, що згідно зі Статутом ООН рішення щодо визнання держави агресором повністю віддано на розсуд Ради Безпеки в кожній конкретній ситуації, і це одна з ключових відмінностей Статуту від попередніх

міжнародних актів, спрямованих на обмеження застосування сили в міжнародних відносинах [66, с.72].

Сьогодні наша держава у повній мірі реалізовує своє право на самооборону. Україна – держава, що мала гарантії безпеки від держав, які є постійними членами Ради безпеки ООН, стала об'єктом агресії від постійного члена РБ ООН. 24 лютого 2022 року російська федерація почала широкомасштабне вторгнення в Україну. Наступного дня в Раді Безпеки ООН держава-агресорка скористалась своїм правом вето, і тим самим заблокувала прийняття проєкту резолюції, яка засуджувала вторгнення та закликала до виведення російських військ [76].

Будь-яке застосування збройної сили регіональними міжнародними організаціями повинно бути санкціоноване РБ ООН. Під час реалізації права на колективну самооборону Рада Безпеки вирішує питання формування і застосування збройних сил ООН, а зобов'язання всіх членів ООН – надати за вимогою РБ ООН збройні сили, допомогу і засоби обслуговування.

Для підтримання міжнародного миру і безпеки можливо здійснення миротворчих операцій ООН, правовою основою яких є резолюція РадБезу ООН. Метою операцій з підтримання миру є гарантування безпеки і політичної підтримки, а також сприяння миру і розбудові миру. Для проведення операцій з підтримки миру може бути задіяно військовий, поліцейський і цивільний персонал.

Операції з підтримки миру під егідою ООН, які мали місце до завершення "холодної війни", включали лише контроль над припиненням вогню і не передбачали зобов'язань постконфліктного врегулювання. Згодом діяльність ООН з підтримки миру почала поєднуватись із елементами постконфліктного відновлення. До них, зокрема, належать супровід гуманітарних вантажів, захист цивільних жертв конфлікту, контроль над тяжким озброєнням тощо. В Косово та Східному Тиморі на місію ООН покладалися функції виконавчої, правозахисної та адміністративної

адміністрації за умови відсутності місцевих органів або ж неможливості їх ефективно функціонувати [77].

Варто зазначити, що досить складно кваліфікувати дії, які становлять загрозу миру. Зазвичай до ситуацій, які порушують мир і безпеку, в першу чергу відносять: порушення прав людини, а також збройні конфлікти неміжнародного характеру, підтримку тероризму, незаконне захоплення влади в державі. Значні зміни в розширенні переліку цих підстав відбулися після катастрофи 11 вересня 2001 року. До того ж, після завершення "холодної війни" відбулося переосмислення основних загроз безпеки. Наступного ж після трагедії дня Рада Безпеки ООН прийняла Резолюцію № 1368 (2001), в якій вказала, що "будь-який акт міжнародного тероризму загрозою для міжнародного миру і безпеки" [78]. Такі ризики, як організована злочинність, розповсюдження і використання ядерної зброї, тероризм, стали першочерговими на міжнародному та національному порядку денному.

Дискусійною як в науці міжнародного права, так і на практиці є концепція "гуманітарної інтервенції", відповідно до якої права людини не відносяться до виняткової компетенції держави, а гуманітарна інтервенція з боку іншої держави або групи держав – це спосіб вирішення проблемної ситуації. Ця концепція доповнюється теорією обмеженого суверенітету, основний зміст якої полягає в тому, що на державі з огляду на суверенітет лежить відповідальність щодо захисту і забезпечення прав і основних свобод людини і громадянина. Якщо держава не виконує цей обов'язок, міжнародна спільнота має право втрутитися [66, с.73].

Такий підхід, у свою чергу, визначає пріоритет принципу поваги прав людини та основних свобод над принципами поваги суверенітету держави і невтручання у внутрішні справи. Обґрунтувати таку концепцію можна тим, що держава може зловживати правом суверенітету, тим самим приховуючи масові і грубі порушення прав людини. У такому випадку застосування сили з метою порятунку людей, захисту і відновлення порушених прав людини не

вважається застосуванням сили проти держави, її політичної незалежності і територіальної цілісності. Підкреслюємо, що основна, а часто єдина мета такої інтервенції, – відновлення прав людини. Практика міжнародного права свідчить про те, що принципи суверенітету і невтручання у внутрішні справи обмежуються правами людини, правами народів і правами окремої особистості. У такому контексті зусилля, які здійснюються світовою спільнотою, окремими державами і спрямовані на дотримання фундаментальних прав і свобод в глобальному масштабі, не можуть розглядатися як втручання у внутрішні справи. Як підкреслив Генеральний секретар ООН "принцип вираження міжнародного занепокоєння станом прав людини отримав пріоритет над вимогою невтручання у внутрішні справи" [65, с.144].

Таким чином, військова сила залишається невід'ємним інструментом зовнішньої політики багатьох держав. Міжнародним правом визначено ряд підстав, що легалізують застосування сили. Так, зокрема, держави мають право на самооборону, застосування сили у відповідь на акт агресії, для захисту своєї території, суверенітету, населення та прав людини. До того ж, для підтримання міжнародного миру і безпеки можливо здійснення миротворчих операцій ООН, правовою основою яких є резолюція Ради Безпеки ООН. Правовими підставами застосування сили у такому випадку є будь-які загрози миру та безпеці, але насамперед - грубі порушення прав людини. Тому, до прикладу, теорія та практика сучасного міжнародного права дозволяють так звану "гуманітарну інтервенцію" — застосування сили з метою порятунку людей, захисту і відновлення порушених прав людини однією державою чи групою держав щодо іншої держави, але без посягання на її територіальну цілісність чи політичну незалежність.

2.2. Проблеми легітимності застосування сили і дотримання міжнародного гуманітарного права та міжнародного права захисту прав людини

Держави можуть втрутитися у внутрішні справи іншої держави у випадку грубого порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини. До того ж, визначення суверенітету та недосконалість традиційної миротворчої операції підштовхують до використання сили. Проте держави мають обережніше ставитися до можливості силового втручання. Дотримання основних принципів міжнародного гуманітарного права пліч-о-пліч йде поряд з силовим захистом прав людини. Пропорційність – це обов'язкова складова цього процесу відповідно до норм міжнародного права, яка також закріплена в конституціях і національному праві. Більш того, міжнародні організації, і у першу чергу ООН, санкціонують і здійснюють багато інтервенцій, що покликані захистити міжнародне право і протидіяти диспропорційній силі, і не завжди повністю дотримуються законів і звичаїв війни, об'єднаних під поняттям "міжнародного гуманітарного права" (далі – МГП).

Принцип рівноправності сторін полягає у тому, що норми міжнародного гуманітарного права діють в рівній мірі як щодо держави, яка обороняється, так і щодо держави, що здійснює напад. Норми МГП створені для зменшення негативних наслідків, звірств і жорстокостей війни [79, с.49]. Це умовні правила гри комбатантів, перелік дозволених і заборонених дій, які мають однаково застосовуватись до кожної зі сторін конфлікту.

До того ж, сторони конфлікту повинні дотримуватись МГП, навіть якщо їх супротивник порушує ці норми і діє всупереч них, адже це передбачає принцип відсутності взаємності щодо зобов'язань за МГП. Цей обов'язок розповсюджується не тільки щодо держав, але й щодо недержавних збройних груп, якщо вони є сторонами збройних конфліктів неміжнародного характеру.

МГП має також на меті встановити баланс між військовою необхідністю і вимогами гуманності. Очевидно, що збройний конфлікт призводить до масових вбивства, поранень і масштабних руйнувань. Проте, збройний конфлікт не має перетворюватися на тотальне насилля і свавілля

[79, с.52]. МГП чітко визначає рівновагу і співвідношення між військовою необхідністю і принципом гуманності. Він по суті означає заборону застосовувати більше насилля, ніж те, що є необхідним для послаблення позицій супротивника [79, с.53].

Логіка практичного застосування принципу гуманності проста і зрозуміла. Завжди краще захопити в полон або змусити здатися солдат протилежної сторони, аніж вбивати їх. Не можна здійснювати напади на цивільне населення, а лише на комбатантів. не потрібно руйнувати країну супротивника – її окупації буде достатньо. Краще пошкодити чи знищити об'єкти, важливі для військової інфраструктури, аніж руйнувати цивільну інфраструктуру.

Принцип гуманності також обмежує застосування певних засобів і методів ведення війни, а також встановлює вимоги щодо гуманного поводження з полоненими, встановлює заборону або обмеження на певні засоби і методи ведення війни, наприклад, на такі, що спричиняють надмірні страждання або пошкодження учасникам воєнних дій [79, с.53].

Принцип гуманності передбачає три елементи: 1) обов'язок поважливо ставитися до учасників збройного конфлікту – не спричиняти шкоди, не погрожувати і не принижувати комбатантів; 2) обов'язок надавати необхідний захист комбатантам (наприклад, не спричиняти надмірних страждань, евакуювати військовополонених із зони активних бойових дій); 3) обов'язок не вдаватись до дискримінації тих осіб, які перебувають під захистом МГП. У той же час МГП може вимагати різного ставлення до таких осіб за певних об'єктивних й обґрунтованих обставин (наприклад, першими медичну допомогу мають отримати особи, що поранені або хворі найтяжче; під час військового полону офіцери користуються низкою переваг порівняно з рядовим складом тощо) [80, с. 17].

Принцип необхідності означає, що комбатанти повинні вживали лише тих заходів, які є необхідними для досягнення військової переваги і перемоги.

Принцип пропорційності в МГП означає, що комбатанти повинні не вдаватися або ж припинити напад, якщо він може спричинити поранення чи вбивство цивільного населення, значні руйнування чи пошкодження цивільних об'єктів, які були б надмірними порівнюючи з військовою перевагою, яку таким нападом вдалося б досягти. [80, с. 17].

Практичне виконання названих принципів є складним завданням, що часто не реалізовується у збройному конфлікті. До того ж, МГП забороняє певні методи ведення війни, такі як віроломство та віддання наказу не залишати нікого в живих [80, с.29].

Сторони збройних конфліктів практично завжди порушують норми МГП, але вже доведено на практиці, що завдяки нормам МГП у багатьох випадках вдається зменшити або звести до мінімуму страждання жертв збройних конфліктів.

Незважаючи на різницю у сфері застосування, міжнародне гуманітарне право і захист прав людини ефективно доповнюють одне одного, і цю взаємодоповнюваність не варто недооцінювати. Окремі права людини й деякі норми міжнародного гуманітарного права перетинаються. Це стосується передусім прав людини, що входять у незмінне ядро, дія яких не може бути обмежена або призупинена за жодних обставин. Окремі права, передбачені міжнародним гуманітарним правом, посилюють деякі права людини або внаслідок того, що вони відповідають правам людини, дія яких може бути призупинена в разі надзвичайного стану, або внаслідок того, що норми міжнародного гуманітарного права йдуть далі в плані захисту особи, ніж відповідні права людини.

Наприклад, право на життя – основне і найбільш важливе з прав людини, що закріплено в численних угодах в цій сфері. Воно входить до прав, від зобов'язань щодо яких не можна відступати за жодних обставин. Це право ніколи не може бути обмежене або призупинене. Будь-який збройний конфлікт є загрозою для життя людей. Тому значна частина норм міжнародного гуманітарного права покликана забезпечити захист життя,

особливо життя людей, які не беруть або ж перестали брати участь у військових діях. Міжнародне гуманітарне право забезпечує захист людського життя, адаптуючи цей захист до ситуації збройного конфлікту. Ба більше, воно йде далі в плані захисту життя, ніж, власне, традиційне право на життя, що передбачається правом прав людини. Зокрема, міжнародне гуманітарне право забороняє використовувати голод серед цивільного населення як метод ведення війни і знищувати об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення [81, с.374].

Відомо, що в миротворчій діяльності ООН тривалий час відмовлялася застосовувати норми міжнародного гуманітарного права, посилаючись на обставини юридичного, політичного та практичного характеру. Але ООН також заявляла про дотримання "принципів і духу" Женевських конвенцій, і підкреслювала, що ці документи застосовуються до особового складу збройних сил. Згодом було розроблено Типову угоду про статус сил (документ ООН А/45/594 від 9 жовтня 1990 р.) [82], яка укладається між ООН і державами-членами, що надають особовий склад для операцій із підтримання миру, де також підкреслювалось дотримання цього положення.

Дещо пізніше було сформульовано позицію ООН щодо застосування МГП до миротворчих операцій. Так, зазначалось, що практично всі миротворчі операції ООН вступали в дію на підставі згоди тієї держави, яка приймає миротворців, та на підставі глави VI Статуту ООН. Тому питання застосування МГП до миротворчих операцій не виникало. З 1990-х рр. миротворчі сили все частіше почали застосовувати у випадку внутрішніх збройних конфліктів, які супроводжувалися насиллям, жорстокістю, значною кількістю жертв й грубими порушеннями міжнародного гуманітарного права та прав людини [83]. Багато операцій трансформувалося в гібридні, що включають елементи підтримки миру й примусу до миру. Уже неможливо було уникнути відповіді на питання про застосування МГП до миротворчих операцій.

У 1995 р. Міжнародний комітет Червоного хреста (далі – МКЧХ) ключові положення МГП, які б застосовувались до миротворчих операцій ООН, які стали основою Бюлетеня Генерального секретаря ООН від 6 серпня 1999 р. № ST/SGB/1999/13 "Дотримання силами ООН норм міжнародного гуманітарного права" [84]. Цей документ містить принципи розрізнення між цивільними особами й комбатантами, а також між цивільними та військовими об'єктами. В ньому надається визначення засобів й методів ведення війни, перелік правил поведження з ув'язненими, способи захисту і надання допомоги пораненим, хворим, а також визначається статус медичного персоналу й духовенства (некомбатантів). Норми, котрі містяться в Бюлетені, застосовують до миротворчих сил під командуванням і контролем ООН, коли вони беруть участь у збройному конфлікті як комбатанти. Вони застосовуються в миротворчих операціях, або в так званих "операціях у цілях самооборони". Таким чином, МГП застосовується до миротворчих операцій ООН за умови наявності збройного конфлікту та активної участі миротворчих сил ООН у цьому конфлікті в якості комбатантів [83].

Бюлетень Генерального секретаря ООН "Дотримання силами ООН норм міжнародного гуманітарного права" 1999 р. закріпив необхідність і можливість застосування норм міжнародного гуманітарного права щодо миротворчих операцій ООН та їх контингент.

Водночас положення цього документу мають лише рекомендаційний характер та містить мінімальний перелік основоположних норм і принципів МГП, що застосовуються до сил ООН [83].

Таким чином, беззаперечним супутником захисту прав людини виступає дотримання міжнародного гуманітарного права. Незважаючи на різні сфери застосування, ці галузі перетинаються, а МГП доповнює і розширює права людини. Воно є елементом, що протидіє жорстокості війни, встановлює умови для зменшення її руйнівних наслідків і захисту людського життя і дотримання прав людини. Міжнародній спільноті знадобилося

декілька десятиліть досвіду ведення миротворчих операцій під егідою ООН, аби розширити сферу дії МГП і на миротворців, де факто прирівнюючи їх до комбатантів. Тому дотримання основних законів і звичаїв війни є важливим чинником здійснення силового захисту прав людини.

2.3. Роль ООН в здійсненні легітимного силового захисту прав людини

Після "холодної війни" і розпаду СРСР відбулась переоцінка підходів до питань безпеки і прав людини, спостерігається тенденція до збільшення втручань інших держав для зупинення війни та відновлення порушених прав. [85]. Д. Ріфф вбачає значний ризик в застосуванні миротворчих операції, оскільки, незважаючи на прагнення і цілі, миротворці не залишаються неупередженими, а надають підтримку одній зі сторін конфлікту. Їх також можуть використати а держави, які мають власні політичні інтереси у зоні конфлікту" [86]. І такі загрози, як доводить гіркий досвід, є цілком реальними, а не міфічними. Тому миротворчість стала ключовою складовою діяності ООН.

З моменту свого створення ООН була найважливішою універсальною міжнародною організацією, що захищала прав людини, виступала гарантом миру миротворця та арбітра у міжнародних спорах і конфліктах. Вона зменшувала політичне напруження і була превентивним інструментом в збройних конфліктів [87].

Організаційну основу здійснення легітимного силового захисту прав людини становлять Генеральна Асамлея, Рада Безпеки і Секретаріат ООН, функції і повноваження яких встановлено Статутом ООН. РБ ООН відіграє визначальну роль у зміцненні безпеки та стабільності в світі. Саме цей орган приймає рішення про направлення миротворчого контингенту на територію, де відбувається збройний конфлікт, бере участь і керує формуванням військових груп, що складаються з представників держав-членів ООН.

Рада Безпеки ООН виступає безпосередньо в примиренні як в міжнародних, так і неміжнародних конфліктах, ефективно співпрацює з регіональними організаціями. Таким чином, можливо зробити висновок, що Рада Безпеки – це єдиний орган ООН, яка має право здійснювати дії превентивного або примусового характеру від імені ООН. Вона уповноважена визначати, яким чином використовувати об'єднані збройні

сили держав-членів ООН у спільних інтересах всіх держав-членів Організації. [87].

Рада Безпеки застосовує індивідуальний підхід, розглядає кожен окремий випадок кризової ситуації і застосовує різні варіанти вирішення конфлікту. Низка факторів має значення для визначення обсягу повноважень для формування і залучення миротворчої місії чи операції: виконання угоди про припинення вогню, визначеність і точність політичної мети операції, чіткість мандату операції ООН, рівень безпеки і захисту. Для засування і запровадження операцію з підтримання миру РБ приймає відповідну резолюцію, в якій обов'язково потрібно вказати мандат і чисельність персоналу місії. До того, РБ наглядає та контролює виконання операцій ООН з підтримання миру. Вона, зокрема, заслуховує періодичні доповіді Генерального секретаря і проводить спеціальні засідання Ради Безпеки для обговорення роботи конкретних операцій. Рада Безпеки залежно від ефективності місій та досягнення мети операцій може як продовжити дію мандатів, так і припинити їх дію. Ст. 25 Статуту ООН зобов'язує всіх держав-членів ООН визнавати і виконувати рішення Ради Безпеки, адже вони мають не рекомендаційний, а обов'язковий характер [87].

Вперше миротворчі сили застосовано 1948 р. у конфлікті між Ізраїлем та сусідніми арабськими державами і протистоянні між Індією та Пакистаном.

Миротворча ж діяльність ООН у традиційному її розумінні з'явилася у той час, коли протистояння сторін у холодній війні паралізувало діяльність Ради Безпеки – у 1956 р. під час Суецької кризи. 1964 р., коли спалахнув конфлікт на Кіпрі, Рада Безпеки скерувала на острів миротворчі сили ООН, головним завданням яких було припинити військові дії й відновити порядок. З 1990 р. Рада Безпеки все частіше санкціонує застосування сили на підставі розділу VII Статуту ООН. У деяких випадках йшлося про введення морської блокади для забезпечення дотримання режиму санкцій (в Іраку, колишній Югославії, Гаїті і Сьєра-Леоне), обмежене застосування сил операціями ООН

з підтримання миру (зокрема, в колишній Югославії, Сомалі, ДР Конго, Косові й у Східному Тиморі) і регіональними структурами (зокрема, місією ЕКОВАС в Кот-д'Івуарі, силами Європейського Союзу в ДР Конго та місією Африканського союзу в Сомалі [66, с.81]. На пострадянському просторі з 1993 р. миротворча місія розпочала роботу в Грузії, а з 1994 р. – у Таджикистані. Найбільша миротворча операція була розгорнута на території колишньої Югославії, її сили відіграли беззаперечну роль у припиненні війни. До речі, у цій операції ООН діяла разом з НАТО.

Оцінюючи миротворчий досвід по всьому світу, можна виокремити певну групу умов і принципів, яких миротворці повинні дотримуватись під час виконання своїх завдань. До них, зокрема, належать [88].

- наявність чіткого сформульованого завдання та мандату;
- точні вказівки та політичний контроль організації, що надала мандат;
- згода країни, на території якої розгортається миротворча місія (якщо у країні відсутній законний уряд або його внутрішньо-політичні можливості значно обмежені, необхідно враховувати міркування сил, що фактично здійснюють контроль території і влади);
- оптимальна кількість держав, яких залучатимуть для проведення операції;
- гнучке політичне керівництво, можливість коригувати мандат у випадку змін політичної обстановки або політична інтерпретація мандата, що надає змогу адаптувати військові цілі до подій, що відбуваються фактично [88].

Миротворчі сили підпорядковані Генеральному секретарю ООН.

Сьогодні збільшилось коло вимог до військових-миротворців, разом з тим спостерігаємо й розширення їх повноважень і завдань, які стають складнішими та більш комплексними. Все частіше до міжнародних миротворчих місій залучають поліцейський, військовий та цивільний контингент, збільшується його кількість.

Дискутуючи про миротворчу діяльність ООН, неможливо оминати поняття "превентивна дипломатія". Це засоби попередження спорів та їх врегулювання до того, як вони переросли у конфлікти, а також обмеження конфліктів, що вже виникли, шляхом посередництва, примирення та переговорів. Сам термін "превентивна дипломатія" походить від англійського "to prevent", тобто "попереджати". Він набув широкого розповсюдження після опублікування доповіді Генерального секретаря ООН Бутроса Галі "Порядок денний для миру", 17 липня 1992 р. Цей документ містив концептуальні основи превентивної дипломатії та миротворчості, що полягають у чотирьох основних видах миротворчої діяльності ООН: превентивна дипломатія (preventive diplomacy); підтримання миру (peacekeeping); миротворчість (peacemaking); миробудівництво (peacebuilding). Всі ці види миротворчості взаємодіють та майже завжди передбачають превентивні заходи. Миротворчість – це дії, що спрямовані на те, щоб змусити ворогуючі сторони досягти згоди, використовуючи такі мирні засоби вирішення спорів, як переговори, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд, звернення до регіональних органів чи угод.

Доповідь визначає поняття "підтримання миру" як присутність військового чи поліцейського контингенту ООН у конфліктних зонах світу, що здійснюється за згодою всіх зацікавлених сторін конфлікту. Відповідно до існуючої практики операцій із підтримання миру заборонялося застосування сили, за виключенням випадків самооборони [88].

Також відбуваються зміни у формах і методах миротворчої діяльності, удосконалюються і змінюються вже сталі заходи, виникають операції з підтримання миру нового покоління, (наприклад, ОПМ ООН у Ліберії, 1989 р.). Так, зокрема, ОПМ нового покоління фокусуються на створенні безпечного середовища для гарантування і розвитку прав людини, розвитку демократичних політичних процесів і діалогу всередині суспільства, що постраждало від конфлікту, сприянні і створенні законних державних інституцій, координації зусиль усіх сторін, що беруть участь у процесі

врегулювання ситуації; у тому числі й установ ООН та інших міжнародних урядових і неурядових організацій [89].

Для нового покоління миротворчих операцій характерними є й багатофункціональність і зміна пріоритетів. Наприклад, в ході таких операцій здійснюється не тільки спостереження за припиненням вогню, а надання допомоги національним правоохоронним органам; гарантування безпеки портів та життєво важливих об'єктів інфраструктури; створюються належні умови для безпечного переміщення людей, товарів та гуманітарної допомоги; здійснюється захист цивільного населення від насилля [89].

Таким чином, з плином часу в діяльності Організації Об'єднаних Націй забезпечення прав людини і гарантування безпеки у всьому світі відбулась еволюція, аби ця міжнародна організація могла відповідати всім викликам сучасності, врегульовувати конфлікти та забезпечувати дотримання прав людини. Ядром цього процесу є Рада Безпеки ООН, яка здійснює миротворчість і визначає обсяг повноважень, спеціалізацію й особливості кожної з місії, маючи до кожної ситуації окремий індивідуальний підхід. Організація доволі часто стає ареною політичних ігор великих держав, особливо в рамках діяльності Ради Безпеки, в якій кожен з п'яти постійних членів РБ ООН має право вето. Це впливає на здатність ООН ефективно, своєчасно та об'єктивно реагувати на глобальні певні виклики, що загрожують миру і безпеці світу.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ СИЛОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

3.1. Здійснення міжнародних гуманітарних інтервенцій

Протягом останніх десятиліть, а особливо сьогодні, питання законності гуманітарної інтервенції все ще є одним з найскладніших і найбільш дискусійних в міжнародному праві. Двозначність концепції ставить її в центр уваги. Завдяки глобалізації та інформаційній революції зараз приховати масштабні порушення прав людини у будь-якій з держав світу стало практично неможливо, а громадяни та громадські організації чинять тиск на власні уряди зі звинуваченнями у невтручання у гуманітарні кризи в інших державах, і тим самим суттєво загострюють проблему [91, с.41].

Нині права людини переважно мають більший пріоритет, аніж суверенітет держави. Але надання державам можливості і права на здійснення одностороннього вторгнення на територію іншої держави суперечить цілій низці принципів міжнародного права, а також скоріш провокує сваволю могутніх держав, ніж гарантує дотримання прав людини. Тому питання про легітимність гуманітарної інтервенції залишається надзвичайно актуальним [92].

Поняття "гуманітарна інтервенція" вперше запропонували наприкінці 80-х рр. ХХ ст. французький юрист-міжнародник Маріо Беттаті та французький політик Бернар Кушнер. Вони підкреслювали, що демократичні держави можуть та навіть зобов'язані втручатися у внутрішні справи інших держав, незважаючи на їх суверенітет, заради захисту прав людини [93]. Враховуючи тенденцію до збільшення збройних конфліктів неміжнародного характеру, та пов'язаних із ними серйозних порушень прав людини,

концепція гуманітарної інтервенції стає все більш розповсюдженою. Одним з нагальних питань сучасного міжнародного права є розробка механізмів запобігання таким порушенням прав людини та адекватного реагування на ситуації, пов'язані з ними [94].

Одне з найбільш точних і повних визначень гуманітарної інтервенції було надано у спільній доповіді двох нідерландських неурядових організацій – Консультативного комітету з прав людини і зовнішньої політики і Консультативного комітету з питань публічного міжнародного права. У доповіді гуманітарна інтервенція визначається як "загроза чи використання сили однією чи більше держав в межах території іншої держави з єдиною метою – зупинити чи попередити широкомасштабні порушення основних прав людини, які вже мали місце чи можуть бути здійснені найближчим часом. Загроза чи використання сили здійснюється без попередніх повноважень від компетентних органів ООН або без дозволу законного уряду держави, на території якої мала місце інтервенція" [95]. Ще одним визначенням можна назвати наступне: гуманітарна інтервенція – заснована на принципах гуманності і визнає право однієї держави здійснювати міжнародний контроль за діями іншої держави в питаннях, що належать до її внутрішнього суверенітету в ситуаціях, які суперечать нормам гуманності [96].

До того ж, зміни в сучасному світопорядку призвели до того, що поняття гуманітарної інтервенції було розширено і обґрунтування її застосування поширилось не тільки на випадки порушення прав людини, але й щодо ліквідації диктаторських режимів, боротьби з тероризмом, знищення ядерної, хімічної і бактеріологічної зброї [97]. Часто-густо трапляється так, що сильні держави не раз використовували гуманітарну інтервенцію проти невеликих і слабких держав, проте ще не було випадку, коли б слабка країна вдавалася до гуманітарної інтервенції проти іншої, більш сильної держави [98, с.71]

Особливого гострим питання гуманітарної інтервенції стало в науці міжнародного права після вторгнення НАТО в Косово у 1999 р. Доктрина має кілька основних підходів до проблеми гуманітарної інтервенції. Так, на думку одних учених, законною є тільки гуманітарна інтервенція у вузькому розумінні, метою якої є захист життя і прав громадян держави-інтервента, що перебувають на території іноземної держави. Інша точка зору полягає в тому, що гуманітарна інтервенція може бути допустимою лише за наявності масових грубих порушень прав людини; нездатності держави захистити права людини відповідно до загально визнаних міжнародно-правових стандартів; за умови виняткової спрямованості гуманітарної інтервенції на досягнення суто гуманітарних завдань; у разі вичерпання всіх можливих мирних засобів захисту прав людини тощо. Деякі з правників, вбачають у гуманітарній інтервенції знаряддя імперіалістичної, неоколоніалістської політики великих держав, спрямованої проти суверенітету та політичної незалежності країн, що розвиваються [99].

М. Лебедева зазначає, що "сучасні конфлікти стали одним із основних факторів нестабільності у світі. Будучи погано керованими, вони мають тенденцію до зростання, залучення все більшого числа учасників, що створює загрозу не лише тим, хто є стороною конфлікту, але і всім іншим". Тож світова спільнота шукає механізми ефективної їм протидії. Однією з можливостей їх нівелювання, як доводить практика розвитку подій у конфліктних регіонах, стали гуманітарні операції [100, с.11].

Прихильники концепції гуманітарної інтервенції наводять наступні критерії правомірності втручання. Так, зокрема, Р.Лілліх наводить такі критерії:

1. Неминучість і значний ступінь загрози фундаментальним правам людини;
2. Альтернативні засоби захисту прав людини повинні бути вичерпані;
3. Добросовісна спроба заручитися авторитетним запрошенням з боку держави, до якої передбачається вторгнення;

4. Мінімально можливе застосування сили під час проведення гуманітарної інтервенції;
5. Мінімальний вплив на структури влади держави-об'єкта гуманітарної інтервенції;
6. Відносна незацікавленість держави або декілької держав, що здійснюють інтервенцію;
7. Швидке виведення військ після досягнення цілей гуманітарної інтервенції;
8. Надання повного звіту Раді Безпеки ООН і, якщо необхідно, регіональним організаціям [101, с.32].

Разом з тим перерахований вище перелік має свої недоліки: не досить зрозумілим є поняття "відносна незацікавленість держави, що здійснює вторгнення, як держава здійснює оцінку "неминучості і значний ступінь загрози". Така невизначеність призводить до широкого тлумачення й зловживання, прикриття високими цілями захисту прав людини задля агресії, зміни політичного режиму, незаконного захоплення території.

Певним чином інший вчений-міжнародник Вед Нанда, намагається позбавити цю концепцію недоліків, пропонує свою систему критеріїв, вироблену на основі аналізу конкретних прикладів гуманітарної інтервенції:

- 1) ступінь порушень прав людини - критерій необхідності (а) геноцид; (б) значні постійні та широкомасштабні порушення прав людини;
- 2) природа інтервенції – критерій пропорційності а) тривалість; б) застосування сили було необхідним чи надмірним;
- 3) мета інтервенції (а) гуманітарні міркування; б) власний інтерес держави, яка здійснює вторгнення; в) змішаний характер мотивації;
- 4) якою була акція – колективною чи односторонньою;
- 5) чи призведе застосування інтервенції до найоптимальніших результатів.

При цьому професор Нанда зауважує, що бажано, аби ця акція здійснювалася колективно, під егідою ООН або регіональної організації [101, с.16].

Викликає інтерес спроба російського вченого В.А. Карташкіна узагальнити більшість критеріїв допустимості гуманітарної інтервенції та звести їх у єдину систему. На його думку, всі ці критерії можна звести до наступного: 1) грубі порушення прав людини мають бути неминучими або такими, що вже відбуваються; 2) всі можливі мирні засоби повинні бути вичерпаними; 3) державі треба пред'являти ультиматум з вимогою припинити грубі порушення прав людини; 4) якщо дозволяє час, держава повинна повідомити Раду Безпеки ООН про визначені цілі, яких потрібно досягнути під час гуманітарної інтервенції; 5) гуманітарна інтервенція може бути здійснена, якщо Рада Безпеки не діє; 6) у тих випадках, коли це можливо, бажано отримати запрошення від держави на введення на її територію військ; 7) мета застосування сили повинна полягати тільки в припиненні грубих порушень прав людини й не використовуватись у будь-яких інших інтересах держави; 8) застосування сили не повинно бути спрямованим на зміну політичного або соціально-економічного устрою держави, повалення уряду; 9) у ході гуманітарної інтервенції має застосовуватися обмежений контингент військ, і лише в масштабах, необхідних для досягнення мети; 10) збройні сили повинні використовуватися тільки обмежений час і, як тільки мета гуманітарної інтервенції досягнута, повинні бути терміново виведені з іноземної території [97, с.72].

Дослідники М. Райзман і М. Макдугал вважають, що Статут ООН не тільки підтвердив, але й посилив обґрунтування гуманітарної інтервенції. Вони виступають за широке тлумачення джерел міжнародного права і вважають доцільним враховувати Преамбулу, ст. 1 (3) і ст. 55 і 56 Статуту ООН, відповідно до яких держави-члени взяли на себе зобов'язання "здійснювати сумісні і самостійні дії для затвердження загальної поваги прав людини й основних свобод для всіх" [102].

Отже, можна зробити висновок про відсутність у доктрині міжнародного права одностайного та об'єктивного розуміння тих обставин, які робили би гуманітарну інтервенцію легітимною.

Що стосується юридичного підґрунття для гуманітарної інтервенції, нагадаємо, що Статут ООН містить загальну заборону застосування сили або погрози силою як проти територіальної цілісності і недоторканості держави, політичної незалежності, так і будь-яким іншим чином, несумісним з цілями ООН. Правомірне використання сили відповідно до Статуту ООН є можливим лише у 2 випадках – з метою самооборони і за рішенням РБ ООН у разі загрози миру, будь-якого порушення миру чи акту агресії. Жодні міркування й мотиви гуманітарного чи будь-якого іншого порядку не можуть стати винятком із принципу невикористання сили. Тому можна дійти висновку, що гуманітарна інтервенція суперечить основному принципіві міжнародного права – принципіві невикористання сили або погрози силою у міжнародних відносинах.

Проте чимало авторів своєрідно тлумачать положення Статуту ООН, намагаючись віднайти у ньому підґрунття для легітимізації гуманітарної інтервенції. Особливу увагу звертають на фразу: "так і якимось іншим чином, несумісним із цілями ООН". Прихильники концепції гуманітарної інтервенції вбачають у її формулюванні практично повне виправдання для застосування сили. Але де факто це занадто широке тлумачення, яке не відповідає ані духові, ані букві ст. 2(4) Статуту. Текст цієї статті, на думку М.І. Неліпа та О.О. Мережка, треба розуміти у тому сенсі, що погроза силою або її використання забороняється не тільки тоді, коли вона спрямована проти територіальної недоторканості чи політичної незалежності будь-якої держави, але й тоді, коли ця погроза силою або її застосування не спрямоване проти територіальної недоторканості чи політичної незалежності певної держави, проте є такою, що суперечить цілям ООН [97, с.96]. Інакше кажучи, це словосполучення не тільки не розширює право на використання сили у міжнародних відносинах, а ще більше його обмежує. Її інтерпретацію було

здійснено без врахування загального контексту, окремо від інших цілей і принципів ООН.

До того ж, відповідно до принципу незастосування сили, який міститься у ст.2(4) Статуту ООН і низці інших міжнародних документів, будь-яке використання збройної сили, незалежно від мотивів, котре здійснюється без санкцій РБ ООН і не в порядку самооборони, фактично є порушенням територіальної цілісності тієї держави, проти якої застосовується сила. Тому в наш час неможливо застосувати гуманітарну інтервенцію, опираючись на ст.2(4) Статуту ООН [98, с.99].

Більш того, будь-яка інтервенція підпадає під визначення агресії в резолюції ГА ООН, котру було розглянуто в підрозділі 2.1. дипломної роботи.

Отже, прихильники гуманітарного втручання не звертають увагу на суперечність їх концепції основоположним принципам міжнародного права. Вони вважають, що у світлі гуманітарної інтервенції значення цих міжнародно-правових принципів нівелюється концепцією універсальності прав людини. Суть цієї концепції полягає у тому, що всі держави, які взяли на себе зобов'язання поважати Статут ООН, Загальну декларацію прав людини 1948 р., Гельсинський Заключний акт [33] й інші документи, що проголошують універсальні й невідд'ємні права людини, одночасно взяли на себе міжнародно-правове зобов'язання гарантувати закріплені в них права людини і визнали, що дана сфера не є предметом їх виключної компетенції. Інакше кажучи, порушення прав людини, гуманітарна катастрофа ніколи не може вважатися виключно внутрішньою справою тієї чи іншої держави, тим самим обґрунтовуючи тезу, що в багатьох випадках конфлікт може стати настільки небезпечним, що міжнародна спільнота буде зобов'язана втрутитися [103, с.102].

Ще одним аргументом, який виправдовує концепцію гуманітарної інтервенції, можна вважати доктрину "необхідності", відповідно до якої сила, яку застосовує держава, має бути миттєвою, непереборною. Акт

самодопомоги має бути пропорційним до загрози, що склалася, й виправданим серйозністю цієї загрози. Але після набуття чинності Статутом ООН ця доктрина перестала існувати в сучасному міжнародному праві. Більш того, Міжнародний Суд ООН дійшов висновку, що ця доктрина є недопустимою.

Більш того, не тільки правовий, а й моральний аспект застосування сили проти суверенної держави не витримує перевірки. Для того, що військове втручання могло бути легітимним, тобто виправданим з моральної точки зору, воно, безумовно, повинно бути неупередженим "міжнародним арбітром" щодо конфлікуючих сторін й об'єктивним щодо оцінки ситуації, а під час вибору засобів усунення несправедливості не має права на помилку, оскільки мова йде про людські життя. "Суддя" жодним чином не повинен заради відновлення прав і справедливості чинити свавілля, а також спричиняти більшу шкоду у порівнянні з тою, яку він попереджає [103, с.104].

Протилежністю концепції гуманітарної інтервенції є концепція обов'язку гуманітарної інтервенції. Відповідно до цього підходу держави-члени ООН повинні в деяких випадках вдаватися до воєнних дій стосовно інших країн. Виділяють три основні причини для здійснення такого роду втручання: пряма загроза життю та грубе порушення прав людини щодо значної кількості людей у певній державі, близьке її територіальне розташування та можливість ефективного втручання з мінімальним ризиком [104, с.295].

На практиці можна неодноразово спостерігати негативне ставлення до концепції "гуманітарної інтервенції" в діяльності ООН та інших міжнародних організацій. Так, у щорічній доповіді Генеральній Асамблеї Б. Бутрос Галі висловив важливе спостереження про ставлення міжнародної спільноти до постійних порушень державами фундаментальних прав людини. "Нині, – заявив він, – як ніколи усвідомлюється, що принцип невтручання у внутрішню компетенцію держав не слід розглядати як захисний бар'єр, за

яким систематично безкарно порушуються права людини. Факт, що в різного роду ситуаціях ООН не була здатна запобігти жорстокості, не може розцінюватися як аргумент правового чи морального характеру проти необхідних дій щодо зміни ситуації, особливо при загрозі миру. Аргументи щодо невтручання, територіальної цілісності і політичної незалежності держав безумовні. Втім, їх можна послабити, якщо зважати, що суверенітет, навіть у наші дні, дає право на масове винищення чи початок систематичних кампаній за знищення чи масове вигнання цивільного населення під виглядом придушення заколоту, чи збройного повстання" [105].

Є підстави вважати, що й Міжнародний суд ООН також повністю відкидає концепцію гуманітарної інтервенції як інституту міжнародного права. Так, у своєму рішенні у справі про Канал Корфу 1949 р. [106] суд заявив, що "він не може не вважати так зване право на інтервенцію проявом політики сили, такої, яка в минулому призводила до дуже серйозних зловживань і яка не може мати місце в сучасному міжнародному праві, незалежно від існуючих дефектів у міжнародній організації".

У 1986 р. Міжнародний суд ООН також відхилив тезу про те, що США мають право застосовувати силу проти Нікарагуа задля забезпечення поваги до прав людини у цій країні. Суд, зокрема, заявив, що принцип невтручання забороняє всім державам чи групам держав втручатися безпосередньо або опосередковано у зовнішні чи внутрішні справи інших держав/ Рішення суду по цій справі ставить суд на бік тих, хто вважає, що доктрина гуманітарної інтервенції не має правової сили [98, с.92].

Міжнародний Комітет Червоного Хреста також виступив з неоднозначною позицією щодо гуманітарної інтервенції. Він заявив, що не може вважати міжнародне гуманітарне право підставою для проведення військової інтервенції в якості відповіді на серйозні порушення його норм. МКЧХ вважає, що термін "гуманітарна інтервенція" підмінює собою військову інтервенцію, тому доцільніше використовувати поняття "військова інтервенція в якості відповіді на серйозні порушення прав людини й МГП".

Таким чином, відсутність чіткого й одностайного розуміння поняття гуманітарної інтервенції сприяє зловживанням нею. На жаль, практика доводить, що у жодному випадку застосування сили, держава, що ініціювала інтервенцію, не мала на меті виключно гуманітарні підстави захисту прав людини. Наслідки, до яких призводить інтервенція, не завжди є позитивними та часто-густо погіршують стан дотримання прав людини. Але не можна не відзначити, що іноді лише воєнне втручання може зупинити порушення прав людини. Так, наприклад, своєчасне застосування сили під час військового конфлікту в Руанді, зменшило або ж попередило геноцид тутсі і врятувало б життя майже мільйону людей..

Разом з тим, ми можемо заявити, що гуманітарна інтервенція, яка здійснюється без санкцій РБ ООН, не сумісна з такими основними принципами міжнародного права, як принцип незастосування сили у міжнародних відносинах і принцип невтручання. Більш того, гуманітарна інтервенція фактично є актом агресії однієї держави проти іншої і становить загрозу як мирним державним відносинам, так і самим правам людини. Її застосування часто-густо призводить до порушення норм міжнародного гуманітарного права і ситуації зі станом прав людини.

Наостанок варто підкреслити, що незважаючи на юридичну заборону гуманітарного втручання, історії відомі випадки його здійснення, особливо великими, економічно й військово розвинутими державами, проти менших і менш розвинутих держав.

3.2. Незаконність проведення "спеціальної операції" Російською Федерацією на території України

22 лютого 2022 р. Російська Федерація визнала незалежність так званих квазіутворень Донецької Народної Республіки і Луганської Народної Республіки. За два дні Президент РФ В.В. Путін оголосив про проведення "спеціальної воєнної операції" з метою захисту громадян ДНР і ЛНР від геноциду і грубого порушення прав людини, а також демілітаризації і денацифікації України. Президент РФ заявив, що "неонацисти захопили владу в Україні" [107, 108]. Де факто спеціальна воєнна операція — це повномасштабне воєнне вторгнення. З розвитком і змінами військової ситуації змінювалась і риторика — уже за два тижні після початку війни поняття "демілітаризація" і "денацифікація" майже зникли з заяв російських посадових осіб.

Чи може вторгнення Росії на територію України вважатись гуманітарною інтервенцією? Ні. Жодне з юридичних обґрунтувань вторгнення не витримує критики.

По-перше, жодних погроз застосування сили щодо Росії не було ані з боку України, ані з боку держав-членів НАТО. Путін посилається на "розширення інфраструктури Північноатлантичного альянсу та військово-освоєння території України", що являє собою "реальну загрозу не тільки інтересам Росії, а й самому існуванню цієї держави і її суверенітету" [109].

Натомість саме Російська Федерація акумулювала свої війська на кордоні з Україною починаючи з весни 2021 р.. Перші ознаки такого накопичення були виявлені британською та американською розвідками. З початку листопада 2021 р. представники США і НАТО заявляли про незвичне переміщення російських військ поблизу кордону з Україною, а потім - про створення Росією в цих районах угруповань і про наявність у Росії планів нападу на Україну, про існування яких російські посадові особи неодноразово заперечували.

По-друге, ст. 2(4) Статуту ООН забороняє погрозу силою чи її застосування, беручи до уваги, що єдиними двома винятками з цієї заборони, що передбачені Статутом, це самооборона і дії, санкціоновані Радою Безпеки ООН. У своїй промові 23 лютого Путін вказує на дві підстави, відповідно до яких Росія спирається на самооборону— оборону як допомогу двом самопроголошеним республікам і самооборону у світлі погроз проти самої ж Росії. Путін заявив, що "народні республіки Донбасу звернулися до Росії з проханням про допомогу і намагався виправдати свої воєнні дії відповідно до ст. 51 Статуту ООН. Але право на колективну самооборону існує тільки щодо держав – гуманітарне втручання від імені чи на прохання окремих осіб, квазіутворень, не визнаних міжнародною спільнотою, не має місця в сучасному міжнародному праві. Лише Росія визнала ДНР і ЛНР [107, 108].

По-третє, немає жодних обґрунтованих та об'єктивних доказів здійснення геноциду з боку України щодо мешканців ОРДЛО (окремих районів Донецької та Луганської областей). Кремль вже давно цинічно і безпідставно спекулював цим терміном, заявляючи, що український уряд здійснює переслідування етнічних росіян та інших російськомовних громадян. Це звинувачення ґрунтується на неправдивих повідомленнях про переслідування та дискримінацію росіян, 2014 р. воно стало виправданням анексії Криму Росією і її вторгнення на східну частину України. Україна не визнає ДНР і ЛНР державами, а розглядає їх як терористичні та сепаратистські організації, маріонеткові держави, організовані та озброєні

Російською Федерацією, які за підтримки російських військ незаконно захопили та утримують українську територію. Території, контрольовані ДНР та ЛНР, відповідно до українського законодавства вважаються тимчасово окупованими Росією.

Міжнародне право не дає мешканцям частини держави права на відокремлення від цієї держави. Акт самовизначення, який допускає незалежність народу, застосовується щодо народів, які є частиною колоній або заморських територій, які знаходяться під окупацією іншої держави, і не може застосовуватися щодо ДНР і ЛНР, які 2014 р. були частиною суверенної України.

Абсурдним є будь-яке звинувачення у здійсненні геноциду з боку влади України щодо мешканців ДНР і ЛНР. Термін "геноцид" було запропоновано американсько-польським юристом Рафаелем Лемкіним на початку 1940-х років, а вперше його було використано щодо України і щодо штучного голоду, спрямованого на знищення українських селян, який здійснювала радянська влада внаслідок великої кількості байкотувань колективізації сільського господарства саме серед українського селянства. Лемкін назвав Голодомор "класичним прикладом радянського геноциду" [110]. В 1990-х рр. було зафіксовано мінімум два приклади геноциду: в Руанді щодо етнічних меншин тутсі, а також в колишньому югославському місті Сребреніці, де злочини скоювали сербські солдати проти боснійських мусульман .

Згідно з Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 180 (II) від 21 листопада 1947 р. "геноцид є міжнародним злочином, який тягне за собою національну та міжнародну відповідальність окремих осіб і держав" [111]. Відповідно до міжнародної Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. під цим злочином розуміють дії, вчинені з наміром знищити будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу. під заборонені дії підпадають вбивства чи спричинення тілесних пошкоджень членам саме цієї групи як такої. Геноцид – це міжнародний злочин, скоєння

якого призводить до індивідуальної відповідальності, а також до відповідальності держави [112]. Відповідно до Конвенції під геноцидом розуміють як будь-які з наступних дій, здійснені з наміром повністю або частково знищити національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: вбивство, нанесення тяжких тілесних або психічних ушкоджень, навмисне створення життєвих умов, які розраховані на повне або часткове знищення дії, розраховані на унеможливлення народження дітей, насильницька передача дітей цієї групи іншій. Кількість жертв для визнання геноцидом немає значення. Натомість важлива наявність цілеспрямованого наміру знищення [113].

Військові дії України проти сепаратистів на території так званих ДНР і ЛНР не можна назвати геноцидом. Немає жодних доказів того, що Україна мала на меті знищення мешканців Донбасу відповідно до їх національності чи будь-якої іншої ознаки. Відповідно до доповідей ООН, в результаті військового протистояння в Донбасі втрати обох сторін склали близько 14 тисяч вбитих і десятки тисяч поранених, при цьому точну кількість жертв з кожної зі сторін, їх національність, а також в багатьох випадках відповідальність воюючих сторін за загибель людей визначити практично неможливо.

По-четверте, твердження про неонацизм уряду Зеленського і необхідності денацифікації були жорстко розкритиковані дослідниками неонацизму і Голокосту. Недивлячись на те, що українському суспільству притаманні окремі елементи ксенофобії і неонацизму, широкої підтримки ультраправої ідеології в Україні немає. 2019 р. український народ на демократичних і законних виборах Президента України обрав Володимира Зеленського, який є російськомовним євреєм, а під час парламентських виборів ультраправі націоналістичні партії не змогли бар'єр у 5% і не потрапили до складу Верховної Ради України. На території України з 2015 р. діє Закон "Про засудження комуністичного і націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів і заборонена пропаганда їх символіка"

[114]. У вересні 2021 р. було прийнято Закон України "Про попередження і протидію антисемітизму в Україні" [115].

Варто додати, що Росія неодноразово проводила свої військові операції в спірних регіонах, як правило, на підставі таких аргументів, як прагнення захищати своїх громадян чи місцевих російськомовних мешканців, за запрошенням держави відповідно до норм міжнародного права чи розгортання миротворчої місії. Нині Росія вперше вторглася на територію іншої держави за межі спірних територій. До того ж, відповідно до Будапешського меморандуму, який було підписано РФ, США, Великобританією й Україною у 1994 р., жодна держава не буде застосовувати силу чи погрожувати її застосуванням проти України в обмін на передачу Україною своєї ядерної зброї Росії, а суверенітет і цілісність України будуть дотримуватися. Проте Москва відкрито і грубо порушила вщевказаний міжнародно-правовий документ, анексувавши Крим у 2014 р. і підтримуючи і здійснюючи контроль і керівництво над сепаратистами на сході України, а 2022 р. визнавши ці псевдо-республіки і здійснюючи агресію проти України.

"Спецоперація" РФ щодо України є нічим іншим як агресією відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) від 14 грудня 1974 р. Це є протиправним, прямим застосування збройної проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності України. Крім того, міф про те, що Україна ніколи не мала "справжньої державності" також не надає жодних підстав і не виправдовує російську агресію. Але влада РФ нехтує тим фактом, що ООН заснована на принципі суверенної рівності всіх її членів, а Україна є членою організації, до того ж, будучи однією з держав-засновниць ООН.

Вторгнення Росії на територію України викликало миттєву реакцію з боку міжнародної спільноти, проте виявило й ряд прогалин міжнародного порядку. Так, більшість держав світу засудили дії РФ. Генеральний секретарь ООН Антоніу Гутерриш закликав Росію припинити військові дії в Україні і

вивести війська. Передбачувано, що під час засідання Ради Безпеки ООН, скликаному по гарячим слідам, 25 лютого Росія наклала вето на проєкт резолюції, в якій її закликали негайно вивести свої війська з території України. Питання було перенаправлене до Генеральної Асамблеї ООН, яка 2 березня на надзвичайній спеціальній сесії засудила дії Росії і знову закликала Росію вивести свої війська. НАТО засудило дії Росії, разом з тим заявивши про відмову від прямого втручання в конфлікт действия России [116]. Дії Росії засудив Євросоюз, її було виключено з Ради Європи. 24 березня Генеральна Асамблея прийняла резолюцію, в якій засудила напад Росії на Україну і створення важкої гуманітарної ситуації. 7 квітня було призупинено участь РФ в Раді з прав людини [117].

Очевидною є безсильність ООН, а зокрема її основного органу й ядра безпеки світу – Ради Безпеки – протидіяти агресору. Система важелів безпеки, розроблена наприкінці Другої світової війни, у вигляді права вето її п'яти постійних членів виявилася абсолютно неефективною у XXI ст. На жаль, організація, основною метою діяльності якої є підтримка миру й безпеки, не може ані попередити загрозу миру, припиняти акти агресії і добиватися мирного урегулювання міжнародних спорів, не може вплинути на вирішення безпрецедентного акту агресії у центрі Європи.

Абсолютне право вето, яке надається відповідно до ст.27 Статуту ООН кожному з постійних членів РБ, з самого початку було головною перепоною на шляху виконання ООН своєї основної місії. Це пов'язано з тим, що практично завжди п'ятірка постійних членів були розділені на геополітичні блоки, які протистояли один одному, при чому член одного блоку – або Радянський Союз (а тепер його правонаступниця Росія), або США – застосовували право вето з багатьох важливих рішень. Більш того, у випадку масштабних гуманітарних криз миротворчий контингент ООН може не впоратися з припиненням воєнних дій чи зупинити масштабні та грубі порушення прав людини, й організація де факто буде змушена уповноважити певну державу або групу держав застосувати силу [118].

Атака Росії на Україну стала суворим нагадуванням про бесилля Ради Безпеки. До того ж, збільшується діапазон загроз миру і безпеці за умов глобалізації та технічного розвитку. Наприклад, світ вже став свідком впливу пандемії коронавірусу, масових і руйнівних кібератак чи зміни клімату. Тому наявність ефективної універсальної міжнародної організації є вкрай необхідною.

Наведемо декілька випадків, коли РФ блокувала важливі рішення, користуючись правом вето. Так, 9 серпня 2008 р.. Рада Безпеки ООН на третьому засіданні не змогла прийняти резолюцію щодо Південної Осетії. 15 березня 2014 р.. Рада Безпеки ООН не змогла прийняти резолюцію щодо тимчасово окупованого Криму. 10 квітня 2018 р.. Рада Безпеки ООН провалила розгляд резолюції щодо розслідування можливої хімічної атаки в Сирії.

Будучи ініціатором військових конфліктів у всьому світі, Росія використовує право вето, щоб не дати міжнародній спільноті гідно і своєчасно відреагувати на військову загрозу. Держава, що діє проти безпеки людства, основоположних прав і свобод людини і громадянина, не може навіть за моральними нормами бути гарантом цих цінностей у світі і мати право вето.

Сьогодні Україна вимагає трьох чітких дій від міжнародної спільноти:

- позбавити Росію права вето у Раді Безпеки ООН;
- призупинити членство Росії в ООН;
- реформувати загалом діяльність Радбезу ООН.

Один із ключових елементів реформування Ради Безпеки на сьогодні — це обмеження або позбавлення постійних членів Ради безпеки вето. Також неприпустима сьогодні участь Росії, країни-агресора та військового злочинця у структурі ООН.

Іншим варіантом реформування ООН є збільшення складу постійних членів Ради Безпеки з 5 країн до 20.

Держава, яка грубо порушує основи безпеки і територіальної цілісності іншої держави, фундаментальних прав людини і норм міжнародного гуманітарного права, не може бути гарантом цих цінностей у світі і мати право вето.

А. Мойсеєнко вважає, що у випадках блокування рішення РБ ООН Генеральна Асамблея ООН має взяти на себе повноваження вирішувати, чи застосувати силу в конфліктній ситуації. Разом з тим, якщо держава в односторонньому порядку застосує сили без санкції ООН, керуючись гуманітарними мотивами, це означає втрату авторитету ООН в міжнародних відносинах як гаранта миру і безпеки. На жаль, питання перерозподілу повноважень всередині організації не є нагальним, але будь-які конфліктні ситуації вимагають блискавичних і рішучих дій задля запобігання гуманітарним катастрофам та їх наслідкам [92].

Після звірств і тяжких злочинів, докази яких вже було оприлюднено, постало ще одне важливе питання, яке потребує вирішення й регулювання, – це покарання військових злочинців, солдат та офіцерів, посадових осіб, відповідальних за організацію та здійснення масових вбивств, катувань, порушень законів ведення війни.

За словами М.М.Гнатівського, Міжнародний кримінальний суд, на жаль, має обмежену юрисдикцію щодо злочинів, вчинених РФ на території України, оскільки Росія не ратифікувала Римський статут та поправки, юрисдикція цієї міжнародної судової установи не розповсюджується на солдат і військове керівництво РФ. Створення спеціального трибуналу – найбільш ефективний спосіб притягнути росіян до відповідальності за злочин агресії та воєнні злочини. [119].

Тому Україна ухвалила декларацію з закликом створити спеціальний трибунал з фокусом на злочині агресії РФ, який дозволить покарати вище керівництво Росії за злочини під час вторгнення в Україну. Вона створює Спеціальний міжнародний кримінальний трибунал і надає йому юрисдикцію на основі національних кримінальних кодексів і міжнародного права. Такий

орган має бути створений для розслідування злочинів та переслідування осіб, які вчинили злочин агресії на території України та воєнних злочинів, а також тих, хто суттєво вплинув або сприяв вчиненню цих злочинів.

В Декларації підкреслюється, що напад РФ на Україну є серйозним викликом для основ безпеки і міжнародного світопорядку. Це де факто демонстрація сили і нівелювання основними принципами міжнародного права. В документі міститься заклик до створення Спеціального трибуналу. В документі підкреслюється, що сучасне міжнародне право забороняє воєнні злочини, злочини проти людства та злочини агресії.

Декларацію підписали декілька десятків юристів-міжнародників з усього світу, навіть колишні судді міжнародних судових установ. Її було схвалено й міністром закордонних справ Д. Кулебою. [120].

Робоча група має декілька форматів майбутнього спеціального трибуналу:

1) трибунал на підставі багатосторонньої угоди (на кшталт Нюрберзького трибуналу);

2) гібридний суд на основі угоди між Україною та ООН на підставі резолюції Генеральної Асамблеї (на кшталт Спеціалізованого суду для Сьєрра-Леоне);

3) гібридний суд, створений на підставі угоди між Україною та ЄС;

4) гібридний суд, створений на підставі угоди між Україною та Радою Європи [119].

Парламентська асамблея Ради Європи 28 квітня ухвалила резолюцію з пропозицією невідкладного створення міжнародного трибуналу для розслідування воєнних злочинів Росії в Україні. Документ підтримали 115 депутатів ПАРЄ.

У резолюції засуджується війна Росії проти України, що ведеться із застосуванням важкої зброї й супроводжується злочинами, імовірно скоєними російськими військовими, проти цивільного населення — зокрема стратами й сексуальним насиллям.

У зв'язку з цим Асамблея закликає міжнародну спільноту підтримати чинні розслідування воєнних злочинів в Україні, зокрема з боку Міжнародного кримінального суду, українських і закордонних правоохоронних органів [121].

Отже, можна з впевненістю сказати, що так звана спеціальна операція РФ на території України не є гуманітарної інтервенцією чи миротворчою операцією. Це протиправний акт агресії і грубе порушення основоположних принципів міжнародного права. Жодних юридичних підстав для виправдання вторгнення немає. Разом з тим, ця ситуація розкриває багато недоліків сучасного світопорядку і системи миру та безпеки, адже агресором виявилася держава-гарант безпеки, одна з 5 постійних членів Ради Безпеки ООН. Це створює загрозу миру і безпеки не тільки в Україні, а й у всьому світі, є викликом і може стати поштовхом для реформування РБ і ООН в цілому. Перед міжнародною спільнотою постало ще одне не менш важливе завдання — покарати російських військових та посадовців за організацію і скоєння тяжких злочинів і справжніх звірств, виявлених на території України. З цією метою декларується створення Спеціального трибуналу.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки, що мають теоретичне та прикладне значення:

Права людини і її основні свободи є важливими умовами стабільності і добробуту, необхідні для мирних і дружніх відносин між державами. Захист прав людини має два основних виміри — міжнародно-правовий та національний. Це система прав, свобод і обов'язків людей по відношенню один до одного, а також держав щодо захисту цих прав. Це гібридне явище також об'єднує всю міжнародну спільноту для гарантування і захисту прав і свобод в кожній державі, та можливість втручатися у ситуації, коли порушуються права людини, в певній державі.

Міжнародно-правовий механізм представлений розгалуженою системою універсальних та регіональних міжнародних організацій, низкою міжнародних органів в рамках ООН, міжнародними та регіональними судовими установами та міжнародними неурядовими організаціями, переважна більшість яких здійснює нагляд за станом прав людини в державах, які підписали міжнародні угоди, на основі яких ці організації працюють. Такі міжнародні угоди — це міжнародно-правова основа, ядро захисту прав людини.

Але грубе, масштабне порушення прав людини може стати підставою їх силового захисту, ситуації, коли одна держава або група держав вдаються до воєнних дій для відновлення порушених прав людини, гарантування миру і безпеки. Міжнародним правом визначено ряд підстав, що легалізують застосування сили. Так, зокрема, держави мають право на самооборону, застосування сили у відповідь на акт агресії, для захисту своєї території, суверенітету, населення та прав людини.

Сучасне міжнародне право вирізняє два основних міжнародні інструменти, які застосовуються у відповідь на порушення прав людини — це гуманітарна інтервенція і здійснення міжнародних миротворчих операцій ООН, правовою основою яких є резолюція Ради Безпеки ООН. Правовими підставами застосування сили у такому випадку є будь-які загрози миру та безпеці, але насамперед – грубі порушення прав людини. Тому, до прикладу, теорія та практика сучасного міжнародного права дозволяють так звану "гуманітарну інтервенцію" — застосування сили з метою порятунку людей, захисту і відновлення порушених прав людини однією державою чи групою держав щодо іншої держави, але без посягання на її територіальну цілісність чи політичну незалежність.

Разом з тим вимушені констатувати, що відсутність чіткого й одностайного розуміння поняття гуманітарної інтервенції сприяє зловживанням нею. Насправді, немає жодного прикладу застосування сили, за якого можна було б вести мову виключно про гуманітарні підстави захисту прав людини. Наслідки іноземного втручання для місцевого населення також є вкрай суперечливими та іноді лише погіршують стан дотримання прав людини. Однак не можна не відзначити, що іноді лише потужне воєнне втручання може зупинити порушення прав людини.

Тому до питання гуманітарної інтервенції необхідно підходити дуже обережно, керуючись лише доведеними й обґрунтованими фактами грубого та масового порушення прав і свобод людини. Гуманітарна інтервенція, яка здійснюється без санкцій РБ ООН, не сумісна з такими

основними принципами міжнародного права, як принцип незастосування сили у міжнародних відносинах і принцип невтручання. Більш того, вона фактично є актом агресії однієї держави проти іншої і становить загрозу як мирним державним відносинам, так і самим правам людини. Її застосування часто-густо призводить до порушення норм міжнародного гуманітарного права і ситуації зі станом прав людини.

Прикладом такого незаконного зловживання концепцією прав людини і військового втручання, а також агресією у чистому вигляді є напад РФ на Україну 24 лютого 2022 р.. Недолугі спроби керівництва Росії легалізувати вторгнення є безпідставними і не витримують жодної критики. До того ж, агресор грубо порушує не тільки норми міжнародного гуманітарного права щодо методів і способів ведення війни, основоположні принципи МГП, а фундаментальні права людини, створюючи справжню гуманітарну катастрофу на території України. Цей міжнародний конфлікт став справжнім викликом для існуючої системи міжнародної безпеки і правопорядку в цілому, адже агресором не вперше виступає постійний член РБ ООН і блокує, користуючись своїм правом вето, будь-які обов'язкові рішення цього органу для підтримання миру і вирішення цього конфлікту. Необхідність реформування ООН, зміни кількості постійних членів чи механізму накладання і подолання вето стали очевидними. Не менш очевидною є й необхідність покарати війських злочинців та вище керівництво РФ за розв'язання і ведення війни. Тому наразі надзвичайно гостро стоїть питання створення Міжнародного спеціального трибуналу, оскільки РФ не ратифікувала Римський Статут і де факто не визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Donnelly, J. *Universal Human Rights in Theory and Practice* / J. Donnelly. – 2d ed. – Ithaca, New York: Cornell University Press, 2003. 290 p.
2. Скрипнюк О. Конституційний лад в Україні: методологічні проблеми розвитку та вдосконалення в контексті конституційної модернізації / О. Скрипнюк. *Вісник Академії правових наук України*, 2012. № 4. С. 123-134.
3. Загоруй І. С. Поняття "права людини" : теоретико-правові підходи до розуміння прав людини / І. С. Загоруй. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 2. С. 66-82.
4. Dragne Luminița. Evolution of the Human Rights Issue. *International Journal of Academic Research in Economics and Management Sciences*, November 2013, Vol. 2, No. 6. p.126.
5. Міжнародна система захисту прав людини [Текст] : навч. посіб. / І. А. Шуміло ; [Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union] ; підгот. в рамках реалізації і за підтримки Програми ЄС ERASMUS + 573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-CBHE-JP "European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova". Харків : Лисенко І. Б., 2019. 164 с.

6. Калашников В. М. Типологія проголошення державного суверенітету: США та Україна. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції : зб.наук. пр.*. –Дніпро. 2012. Вип 3. С. 37-48.
7. Давид Вайсброд и Международная организация по борьбе с рабством. Упразднение рабства и его современных форм. Нью-Йорк: Издание Организации Объединенных Наций, 2002. 63 с.
8. Clapham A. Human Rights: A Very Short Introduction / A. Clapham. Oxford:Oxford University Press, 2007. 193 p.
9. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду 1945 р. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 02.04.2022).
10. Загальна декларація прав людини 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 02.04.2022).
11. Международная и внутригосударственная защита прав человека : учебник. А.Х. Абашидзе [и др.]. — Москва : Статут, 2011. 831 с.
12. Киричек Е.В. Становление и развитие прав и свобод человека и гражданина: философско-правовое измерение. *Юридическая наука и правоохранительная практика*. 2011. №2 (16). С. 13–22.
13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 02.04.2022).
14. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 02.04.2022).
15. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 02.04.2022).
16. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text (дата звернення: 02.04.2022).

17. Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_149#Text (дата звернення: 02.04.2022).
18. Конвенція про скасування примусової праці N 105 1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_013#Text (дата звернення: 02.04.2022).
19. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами 1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162#Text (дата звернення: 02.04.2022).
20. Конвенція про політичні права жінок 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_156#Text (дата звернення: 02.04.2022).
21. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 02.04.2022).
22. Конвенція про громадянство заміжньої жінки 1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_158#Text (дата звернення: 02.04.2022).
23. Конвенція про статус біженців 1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 02.04.2022).
24. Протокол, що стосується статусу біженців 1967 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text (дата звернення: 02.04.2022).
25. Конвенція про статус апатридів 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_232#Text (дата звернення: 02.04.2022).
26. Конвенція про скорочення безгромадянства 1961 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_240#Text (дата звернення: 02.04.2022).
27. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження та покарань 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 02.04.2022).
28. Конвенція ЮНЕСКО про ліквідацію дискримінації у галузі освіти 1960 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text (дата звернення: 02.04.2022).

29. Конвенція МОП про трудові відносини на державній службі 1978 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_187#Text (дата звернення: 02.04.2022).
30. Кодекс поведінки посадових осіб щодо підтримання правопорядку 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text (дата звернення: 02.04.2022).
31. Європейська конвенція з захисту прав людини й основних її свобод 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 02.04.2022).
32. Американська конвенція з прав людини 1969 р. URL: http://www.oas.org/dil/treaties_B32_American_Convention_on_Human_Rights_sign.htm#Venezuela (дата звернення: 02.04.2022).
33. Заключний акт Наради з безпеки і співробітництву в Європі 1975 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text (дата звернення: 02.04.2022).
34. Руднева О. М. Поняття та види міжнародних інституційних механізмів забезпечення та захисту прав людини / О. М. Руднева. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 27-32.
35. Ножняк О. М. Комісія ООН з прав людини та її інституційно-правова реорганізація у Раду з прав людини / О. М. Ножняк. *Молодий вчений*. 2017. № 11. - С. 962-966.
36. Резолюція 1235 (XLII) Економічної та соціальної ради "Питання про порушення прав людини і основних свобод, включаючи політику расової дискримінації та сегрегації і апартеїду в усіх країнах, особливо в колоніальних та інших залежних територіях" 1967 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_305#Text (дата звернення: 02.04.2022).
37. The United Nations Human Rights Council (UNHRC) URL: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/home> (дата звернення: 02.04.2022).
38. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини : навч.-метод. посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. Херсон : Видавничий дім "Гельветика", 2019. 168 с.

39. UNHCR - The UN Refugee Agency URL: <https://www.unhcr.org/ua/12196-2> (дата звернення: 02.04.2022).
40. Толстенко Ю.О. Діяльність комітету та підкомітету ООН проти катувань у сфері міжнародно-правового захисту в'язнів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. – 2014. – Вип. 24, Том 4. – С. 181-184.
41. Тимченко Л.Д. Міжнародне право [Текст] : підручник / Л. Д. Тимченко, В. П. Кононенко. К. : Знання, 2012. 631 с.
42. Право международных организаций : учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / А. Х. Абашидзе [и др.] ; под редакцией А. Х. Абашидзе. Москва : Издательство Юрайт, 2019. 505 с.
43. Левенець А. В. Особливості міжамериканської системи захисту прав людини. Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та в світі. *Треті юридичні читання: матеріали ювілейної всеукраїнської дистанційної конференції 10 квітня 2020 року* / За заг. ред. Л.О.Корчової, О.А. Чувакова. О.: Фенікс, 2020. С. 89-93.
44. Африканская система защиты прав человека и народов : учебное пособие для бакалавриата и магистратуры / А. Х. Абашидзе [и др.] ; под редакцией А. Х. Абашидзе. Москва : Издательство Юрайт, 2019. 118 с.
45. Меніович К.О. Права людини в арабських країнах Перської затоки: Арабська хартія прав людини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 83 (Частина II), 2009. С.128-131.
46. Європейська конвенція з захисту прав людини й основних її свобод 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 02.04.2022).
47. Європейська соціальна хартія 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 02.04.2022).
48. Рамкова конвенція про захист національних меншин 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text (дата звернення: 02.04.2022).

49. Європейська конвенція про здійснення прав дітей 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text (дата звернення: 02.04.2022).
50. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text (дата звернення: 02.04.2022).
51. The Helsinki Committee for Human Rights URL: <https://mhc.org.mk/en/> (дата звернення: 02.04.2022).
52. Amnesty International URL: <https://www.amnesty.org/en/> (дата звернення: 02.04.2022).
53. Doctors for Peace URL: <https://www.ipnw.eu/en/home/artikel/accf63c010e82cffd8ca76e7956727c8/doctors-for-peace.html> (дата звернення: 02.04.2022).
54. Shirokova-Murarash O.G. The dilemma of interrelation of institutional cosmopolitanism and state sovereignty under human rights defense / O.G Shirokova-Murarash., К.О. Bezarova. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Т. 3. С.184-191.
55. Martha Finnemore. The purpose of intervention: changing beliefs about the use of force. Ithaca: Cornell University Press, 2003. 172 p.
56. М. С. Каменецький. Гуманітарна інтервенція // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. /Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. К: Знання України, 2004. Т.1. 760 с.
57. Гуманітарна інтервенція URL: <https://cyclop.com.ua/content/view/1028/58/1/14/#21521> (дата звернення: 02.04.2022).
58. Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas / Ed. by J.L. Holzgrefe and Robert O. Keohane. Cambridge University Press. 2003. 364 p.
59. Скриниця К. В. Концепція гуманітарної інтервенції: проблема розмежування від подібних явищ в сучасному міжнародному праві // Научная дискуссия: вопрос юриспруденции. 2014 р. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1684 (дата звернення: 02.04.2022).

60. Kithure Drkindiki. Gross Violations of Human Rights: Whither Humanitarian intervention?" in Conflict Trends // African Human Rights Law Journal. Volume 1 Number 1 (2001). pp. 63-76.
61. Barbara F. Walter. Committing to peace : the successful settlement of civil wars. Princeton, N.J. : Princeton University Press. 2002. 200 p.
62. Бруз В. С. ООН і врегулювання міжнародних конфліктів: [Навч. посібник]. К.: Либідь, 1995. 111 с.
63. Міжнародні миротворчі операції як політичний інструмент врегулювання воєнно-політичних конфліктів / С. Акулов // Політ. менеджмент. 2005. № 2. С. 165-172.
64. Priscilla B. Hayner. Fifteen Truth Commissions - 1974 to 1994: A Comparative Study // Human Rights Quarterly.16(4). 604 p.
65. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй 1970 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569#Text (дата звернення: 02.04.2022).
66. Задорожній О.В. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права: Монографія. Київ: К.І.С., 2015. 712 с.
67. Лукашук И.И. Международное право. Элементарный курс : учебное пособие / И. И. Лукашук, Г. Г. Шинкарецкая. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Юристъ, 2004. 224 с.
68. Лунев А.А. Jus ad bellum и права человека: основания и пределы применения силы по современному международному праву // Ural Journal of Legal Research. 2019, № 2 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/jus-ad-bellum-i-prava-cheloveka-osnovaniya-i-predely-primeneniya-sily-po-sovremennomu-mezhdunarodnomu-pravu> (дата звернення: 02.04.2022).
69. Operation Libelle URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D>

1%86%D0%B8%D1%8F_%C2%AB%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%B7%D0%B0%C2%BB (дата звернення: 02.04.2022).

70. H. M. Waldock. The Regulation of the Use of Force by Individual States in International Law // Collected Courses of the Hague Academy of International Law. Volume 81. URL: http://dx.doi.org/10.1163/1875-8096_pplrdc_A9789028611825_05 (дата звернення: 02.04.2022).

71. Тарасова, Л. Н. Правовые основания использования силы государствами для защиты своих граждан за рубежом / Л. Н. Тарасова. *Современное право*. 2013. № 1. С. 105-109.

72. Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року "Визначення агресії". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74#Text (дата звернення: 02.04.2022).

73. Сіваш О.М. Самооборона як обставина,що виключає протиправність діяння// О. М. Сіваш // Євроатлантична інтеграція України: свідомий вибір моделі безпеки : зб. наук. ст. за матеріалами III Харків. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, м. Харків, 3 листоп. 2017 р. : у 2 ч. Харків, 2017. Ч. 1. С. 108–115

74. Скакунов Э.И. Самооборона в международном праве / Э.И. Скакунов. М.: Издательство «Международные отношения», 1973. 176 с.

75. Орлова И. А. Современный правовой режим применения силы в международных отношениях. *Евразийская интеграция: экономика, право, политика*. 2017 (2). С.50-56

76. U.N. Security Council calls rare General Assembly session on Ukraine. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/un-security-council-calls-rare-general-assembly-session-ukraine-2022-02-27/> (дата звернення: 02.04.2022).

77. Мельниченко (Дерунець) Н.О. Міжнародно-правове забезпечення постконфліктного врегулювання (на прикладі практики ООН). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. № 69 (2022). С. 451-455

78. Резолюція 1368 (2001), ухвалена Радою Безпеки на її 4370-му засіданні, 12 вересня 2001 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_896#Text (дата звернення: 02.04.2022).
79. О. В. Сенаторова. Права людини і збройні конфлікти: навч. посібник / Сенаторова О.В. К.: Видавництво "ФОП Голембовська О.О." 2018. 208 с.
80. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів / М.М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, Н. В. Хендель. 2-ге вид., доповн. Одеса : Фенікс, 2015. 92 с.
81. Хенкертс Ж-М., Досвальд-Бек Л. Обычное международное гуманитарное право. Женева: МККК. Т. 1 Нормы. 2006. 818 с.
82. Типовой регламент предотвращения, расследования и судебного преследования в случае совершения серьезных преступлений против персонала организации объединенных наций в операциях по поддержанию мира и специальных политических миссиях. URL: <http://dag.un.org/bitstream/handle/11176/401114/2020.18%20Prevention%2C%20Investigation%20and%20Prosecution%20of%20Serious%20Crimes%20Committed%20against%20United%20Nations%20Personnel%20in%20Peacekeeping%20Operations%20and%20Special%20Political%20Missions%20%28SOP%29%20%28Russian%29.pdf?sequence=5&isAllowed=y> (дата звернення: 02.04.2022).
83. Гущин О. О. Особливості застосування норм міжнародного гуманітарного права в операціях із підтримання миру та безпеки / О. О. Гущин. *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр.* / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.) Ю. П. Аленін [та ін.] ; МОН України; НУ ОЮА. Одеса : Юрид. л-ра, 2014. Вип. 74. С. 102-111.
84. Bulletin on the Observance by United Nations Forces of International Humanitarian Law : UN Doc. ST/SGB/1999/13(1999). *International Legal Materials*. 1999. Vol. 38. P. 1656
85. Thakur R. The United Nations, Peace and Security. From Collective Security to the Responsibility to Protect. New York: Cambridge University Press. 2006. 402 p.

86. Rieff D. A Bed for the Night. Humanitarianism in Crisis Davia Rieff. New York : Simon and Schuster. 2002. 368 p.
87. Скрипник О. Роль Ради безпеки оон у врегулюванні військових конфліктів. *Уманська старовина*. вип. 8. 2021. С.62-72.
88. Гогоша О. Формування поняття і принципів миротворчої діяльності ООН / О. Гогоша. *Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини*. 2012. Вип. 30. С. 121-127.
89. Ковтун О. Ю. Миротворча діяльність ООН у ХХІ столітті / О. Ю. Ковтун. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 96(1). С. 118-122.
90. Fact sheet United Nations Peacekeeping/ UNO. URL: <http://www.un.org/en/peacekeeping/documents/factsheet.pdf> (дата звернення: 02.04.2022).
91. The use of force in international relations: challenges to collective security / ed. Hans Köchler. International Progress Organization. 2006. 237 p.
92. Мойсеєнко А. Гуманітарна інтервенція: поняття та роль в міжнародних відносинах / А. Мойсеєнко. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 96(2). С. 117-121.
93. Kouchner Bernard: The man behind MSF. URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/406362.stm> (дата звернення: 02.04.2022).
94. Мотиль В.І. Гуманітарна інтервенція в міжнародному праві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 „Міжнародне право” / В.І. Мотиль; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2006. 20 с.
95. The Use of Force for Humanitarian Purposes. Enforcement Action for Humanitarian Purposes and Humanitarian Intervention // Advisory Committee on Human Rights and Foreign Policy and Advisory Committee on Issues of Public International Law. Report 5. 1992.
96. Анн Риникер. Позиция МККК по вопросу "Гуманитарной интервенции". *Международный журнал Красного Креста*. 2001. С. 276-281

97. Карташкин, В. А. Права человека: международная защита в условиях глобализации : монография / В. А. Карташкин. Москва : Норма : ИНФРА-М, 2020. 288 с.
98. Неліп М.І., Мережко О. О. Силовий захист прав людини: питання легітимності в сучасному міжнародному праві. К.: Наукова думка. 1998. 187 с.
99. Ганзенко О. О. Концепція гуманітарної інтервенції в сучасному міжнародному праві: проблеми легальності. *Вісник Запорізького національного університету*. № 4, 2011. С. 9-15.
100. Лебедева М.М. Политическое урегулирование конфликтов: Подходы, решения, технологии: Учеб. пособие. 2-е изд. М.: Аспект-Пресс, 1999. 271 с.
101. Lillich R. Humanitarian Intervantion - a Reply to Ian Brownie. J.N. Moore ed. 1974. 42 p.
102. Reisman, M. Humanitarian Intervention to protect the Ibos / M. Reisman, M. McDougal. *Humanitarian Intervention and the United Nations* / ed. R. Lillich. – Charlottesville, 1973. 35 p.
103. Тарасова Л.Н. К дискуссии о правомерности гуманитарной интервенции / Л.Н. Тарасова. Вестник Волгоградского государственного университета. 2011. №1 (14). С. 99-105
104. Sean D. Murphy. Humanitarian intervention: the United Nations in an evolving world order. University of Pennsylvania Press, 1996. P. 295.
105. Доклад Генерального секретаря о работе ООН // Доклады на заседании 46-й сессии Генеральной Ассамблеи: Дополнение № 1 (A/46/1). URL: <http://www.un.org/ru/ga/46/docs/46res> (дата звернення: 02.04.2022).
106. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда 1948 —1991.
URL : https://legal.un.org/icjsummaries/documents/russian/st_leg_serf1.pdf (дата звернення: 02.04.2022).
107. О признании Донецкой Народной Республики: Указ Президента Российской Федерации от 21.02.2022 № 71. URL:

<http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202202220002> (дата звернення: 02.04.2022).

108. О признании Луганской Народной Республики: Указ Президента Российской Федерации от 21.02.2022 № 72. URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202202220001> (дата звернення: 02.04.2022).

109. Об использовании вооруженных сил Российской Федерации за пределами территории Российской Федерации: Постановление Совета Федерации Федерального Собрания РФ от 22 февраля 2022 г. N 35-СФ. URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202202240001> (дата звернення: 02.04.2022).

110. Douglas Irvin-Erickson. Raphaël Lemkin and the Concept of Genocide/ University of Pennsylvania Press, Pennsylvania Studies in Human Rights. 2011. 311 p.

111. Резолюція 110 (II) Генеральної Асамблеї ООН "Заходи, що повинні вживатися проти пропаганди та розпалювачів нової війни". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_274#Text (дата звернення: 02.04.2022).

112. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 02.04.2022).

113. Важна К. Сутність геноциду відповідно до чинного міжнародного права та міжнародно-правової практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 193-197

114. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 20 травня 2015 р. № 317-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (дата звернення: 02.04.2022).

115. Про запобігання та протидію антисемітизму в Україні: Закон України від 22 вересня 2021 р. № 1770-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1770-20#Text> (дата звернення: 02.04.2022).

116. Столтенберг исключил бесполётную зону над Украиной и отправку войск НАТО, РБК . URL: <https://www.rbc.ru/politics/04/03/2022/62220b7f9a7947235509b4b7> (дата звернення: 02.04.2022).
117. The UN General Assembly suspended Russia's membership in the UN Human Rights Council. URL: <https://news.un.org/ru/story/2022/04/1421492> (дата звернення: 02.04.2022).
118. Aleksandar Jokić. Humanitarian intervention: moral and philosophical issues. Broadview Press Ltd., 2003. 160 p.
119. Ірина Назарчук. Коли може бути створений спеціальний трибунал за зразком Нюрнберзького? // Юридична Газета, 26 квітня 2022 р. URL: Коли може бути створений спеціальний трибунал за зразком Нюрнберзького? - Юридична Газета (jur-gazeta.com) (дата звернення: 02.04.2022).
120. STATEMENT CALLING FOR THE CREATION OF A SPECIAL TRIBUNAL FOR THE PUNISHMENT OF THE CRIME OF AGGRESSION AGAINST UKRAINE 4 March 2022. URL: <https://gordonandsarahbrown.com/wp-content/uploads/2022/03/Combined-Statement-and-Declaration.pdf> (дата звернення: 02.04.2022).
121. European Parliament resolution on the fight against impunity for war crimes in Ukraine 2022/2655(RSP) of 28 April 2022. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2022-0283_EN.html (дата звернення: 02.04.2022).